

Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων
Α΄ & Β΄ Δημοτικού

Το δελφίνι

Βιβλίο Δασκάλου
Μεθοδολογικές Οδηγίες

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	Τασούλα Τσιλιμένη , <i>Λέκτορας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας</i> Νικόλαος Γραίκος , <i>Εκπαιδευτικός</i> Λεωνίδα Καίσαρης , <i>Εκπαιδευτικός</i> Μάνια Καπλάνογλου , <i>Επίκ. Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αιγαίου</i>
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	Αλέξανδρος Ακριτόπουλος , <i>Λέκτορας του Πανεπιστημίου Θράκης</i> Ιωάννης Μπάκανος , <i>Σχολικός Σύμβουλος</i> Ηλίας Αναγνώστου , <i>Σχολικός Σύμβουλος</i>
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	Βασιλική Λαμπίτση , <i>Σκίτσογράφος-Εικονογράφος</i>
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	Θεόδωρος Τάσιος , <i>Φιλολόγος</i>
ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ	Πέτρος Μπερερής , Χρίστος Παπαρίζος <i>Σύμβουλοι του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου</i>
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΥΠΟΕΡΓΟΥ	Νικολέττα Γκλιάου , <i>Μόνιμη Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου</i>
ΕΞΩΦΥΛΛΟ	Αλέξης Κυριτσόπουλος , <i>Εικαστικός Καλλιτέχνης</i>
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	ACCESS Γραφικές Τέχνες Α.Ε.

Γ΄ Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο:

«Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Δημοτικό και το Νηπιαγωγείο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Τύπας
Μόνιμος Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Γεώργιος Οικονόμου
Μόνιμος Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Τασούλα Τσιλιμένη Νικόλαος Γραίκος Λεωνίδας Καίσαρης Μάνια Καπλάνογλου

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Α' & Β' Δημοτικού

Το δελφίνι

Βιβλίο Δασκάλου
Μεθοδολογικές Οδηγίες

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Σκοποί και στόχοι της λογοτεχνίας στο δημοτικό σχολείο	7
Επιλογή των κειμένων	8
Σύνδεση λογοτεχνίας με άλλες τέχνες	9
Ο ρόλος του εκπαιδευτικού.....	10
Η δομή του Ανθολογίου	
α) Επιλογή θεματικής ενότητας / κειμένου	10
β) Οι ερωτήσεις και οι δραστηριότητες	11
γ) Βιβλιογραφικές και άλλες πληροφορίες	12
δ) Μικρή βιβλιοθήκη.....	12
Διαθεματική χρήση του Ανθολογίου.....	13

Β΄ ΜΕΡΟΣ

Ενδεικτικές προσεγγίσεις κειμένων κατά ενότητα / προτάσεις

Οικογένεια.....	14
Σχολείο και Παιδί	19
Κοινωνική Ζωή.....	22
Φαντασία και Περιπέτεια	24
Παιδί και Φύση.....	27
Ειρήνη και Φιλία.....	35
Θρησκευτική Ζωή.....	38
Από την ελληνική ιστορία.....	42
Η πολιτιστική μας κληρονομιά.....	44
Η τεχνολογία στη ζωή μου.....	47
Ενδεικτική βιβλιογραφία	51

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Σκοποί και στόχοι της λογοτεχνίας στο δημοτικό σχολείο

Είναι γνωστό και ευρέως αποδεκτό ότι ο βασικός στόχος της λογοτεχνίας είναι η αισθητική απόλαυση, η οποία προκύπτει μέσα από τη διάδραση αναγνώστη - κειμένου και κυρίως μέσα από τις προσδοκίες του πρώτου για απόκτηση εμπειριών και έκφραση βιωμάτων, που πηγάζουν από το λογοτέχνημα. Ο αισθητικός παράγοντας βέβαια δεν αντιστρατεύεται τις γενικότερες επικοινωνιακές παραμέτρους της γλώσσας, μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της οποίας εντάσσεται και η λογοτεχνία.

Θεωρείται αυτονόητο ότι ο εκπαιδευτικός δίνει βαρύτητα στο λογοτεχνικό κείμενο αυτό καθαυτό (ανάγνωση, συζήτηση, έκφραση κ.ά.), για να νιώσουν τα παιδιά το εύρος της αισθητικής τέχνης του λόγου και ότι οι προτεινόμενες δραστηριότητες, τόσο στο *Βιβλίο του Μαθητή* όσο και στο *Βιβλίο του Δασκάλου*, αποτελούν ερεθίσματα για περαιτέρω πολύσημη επεξεργασία και προσέγγιση του κειμένου.

Η λογοτεχνία, ιδιαίτερα στο σχολείο, αποκτά έναν πιο πλατύ επικοινωνιακό χαρακτήρα, καθώς βιώνεται σε ομαδικό επίπεδο τις περισσότερες φορές. Εκτός των άλλων ποικίλων στόχων αποτελεί αστείρευτη πηγή άντλησης θεμάτων εργασίας με κεντρικό πυρήνα το λόγο (γραπτό και προφορικό).

Ο εκπαιδευτικός* δεν πρέπει να ξεχνά ότι οι δραστηριότητες που προκύπτουν ή σχεδιάζονται με αφορμή το λογοτεχνικό κείμενο έχουν ως βάση τους τον αισθητικό παράγοντα, ο οποίος όμως συνδέεται διαθεματικά με ποικίλα γνωστικά πεδία.

Λαμβάνοντας υπόψη τους αισθητικούς και παιδαγωγικούς στόχους και τις διευρυμένες δυνατότητες της λογοτεχνίας, δίνεται έμφαση στη γνωριμία του αναγνώστη του *Ανθολογίου* με τη λογοτεχνική και πολιτιστική κληρονομιά του τόπου του, καθώς και με τη γνωριμία και την αποδοχή άλλων διαφορετικών πολιτισμών. Τα λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία επιλέχθηκαν από τη συγγραφική ομάδα, προτείνονται ως αφορμές για την απόκτηση γνώσεων, προβληματισμών, έμπνευσης, ευαισθητοποίησης σε πανανθρώπινα θέματα και δημιουργικής έκφρασης. Κάθε κείμενο προσφέρεται ως ελεύθερο ανάγνωσμα, αλλά και ως πρόταση για σύνδεση με άλλα επιστημονικά πεδία μαθημάτων.

*. Όπου εκπαιδευτικός νοείται ο / η εκπαιδευτικός.

Επιλογή των κειμένων

Η επιλογή των κειμένων έγινε λαμβάνοντας υπόψη τη δυνατότητα της διαθεματικής σύνδεσης της λογοτεχνίας με άλλα μαθήματα (Γλώσσα, Ιστορία, Μελέτη Περιβάλλοντος κ.ά.). Κυρίως όμως τα κείμενα σχετίζονται με τα μαθήματα των **Εικαστικών**, της **Μουσικής** και του **Θεάτρου**, λόγω του κοινού αισθητικού παρονομαστή που τα συνδέει. Πρόθεση είναι τα κείμενα να χαρακτηρίζονται από ποικιλία και πολυμέρεια, ώστε να επιτρέπουν μια διευρυμένη προσέγγιση από όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από το γνωστικό τους επίπεδο.

Έγινε προσπάθεια να συμπεριληφθούν κείμενα διαφορετικών χρονικών περιόδων, ώστε ο μαθητής* να αποκτήσει μια σφαιρική αντίληψη της εξέλιξης της λογοτεχνικής δημιουργίας στη χώρα του, αλλά κυρίως δόθηκε έμφαση στην παιδική λογοτεχνία των τελευταίων τριάντα χρόνων για δύο λόγους: α) Γιατί αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται ως η πλέον δημιουργική κατά την οποία οι συγγραφείς απευθύνονται συνειδητά στα παιδιά. β) Γιατί τα κείμενα έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα παιδιά, καθώς εκφράζουν σύγχρονους προβληματισμούς και επίκαιρα θέματα.

Τα κείμενα της λαϊκής παράδοσης, της μυθολογίας, της ελληνικής γραμματείας κατέχουν ένα αναλογικό ποσοστό, ώστε να εξυπηρετούν τη γνωριμία με τη λαϊκή κουλτούρα, την ιστορία και την αντίληψη της σπουδαιότητας και διαχρονικότητας του στοιχείου της ελληνικότητας. Αντιμετωπίσαμε την παράδοση όχι στατικά, αλλά σε μια ιστορική προοπτική, ως έναν παράγοντα συγχώνευσης και συγκερασμού διαφόρων μεταβλητών, και ως αποθήκη μόνιμων και σταθερών στοιχείων στη μακρά διάρκειά της.

Η παρουσία μεταφρασμένων έργων οδηγεί στη γνωριμία των παιδιών με πολιτισμούς άλλων λαών, ενώ συγχρόνως δείχνει και τις σχέσεις αλληλεπίδρασης της ξένης λογοτεχνίας με την εγχώρια και τις επιρροές και τους κοινούς προβληματισμούς δημιουργών και αναγνωστών.

Η προσέγγιση του παραδοσιακού πολιτισμού μέσα από μύθους, παραμύθια, παροιμίες, τραγούδια, αινίγματα αλλά και έθιμα και δρώμενα της παραδοσιακής κοινότητας, οδηγεί στο παρελθόν και στο παρόν μιας κοινωνίας, προσφέρει πρόσβαση στην ιστορική εμπειρία ενός λαού, συνδέοντάς την ταυτόχρονα με τις παραδόσεις άλλων λαών. Οι διηγήσεις που επιλέχθηκαν αποτελούν όσο το δυνατόν πιο πιστές καταγραφές της προφορικής αυτής παρά-

* Όπου ο μαθητής νοείται ο μαθητής / η μαθήτρια.

δοσης σύμφωνα με τις σύγχρονες επιστημονικές μεθόδους. Έγινε προσπάθεια να αντιπροσωπεύονται όλα τα είδη της λαϊκής αφήγησης και κουλτούρας. Επίσης επιλέξαμε και προτείνουμε για διδασκαλία παραλλαγές που προέρχονται από διάφορες ελληνικές περιοχές, κείμενα που αντιπροσωπεύουν πανελλήνιες αλλά και τοπικές παραδόσεις.

Σύνδεση λογοτεχνίας με άλλες τέχνες

Η σύνδεση των λογοτεχνικών κειμένων με άλλες τέχνες, όπως με τη ζωγραφική, το θέατρο, τη μουσική κ.ά., γίνεται μέσω των δραστηριοτήτων και συμβάλλει στην πολύσημη «ανάγνωση» του κειμένου αναδιατυπώνοντας τις αισθητικές του αξίες.

Οι δραστηριότητες μουσικής και θεάτρου εκτός από προτάσεις ακρόασης μουσικών διασκευών ή δραματοποίησης του κειμένου αποτελούν και αφορμές για προέκταση των εκφραστικών δυνατοτήτων του κειμένου σε άλλους σημειωτικούς κώδικες, όπως της κίνησης, του χρώματος, του ρυθμού κλπ.

Οι εικονιστικές αναπαραστάσεις (πίνακες ζωγραφικής, γλυπτά, φωτογραφίες, αφίσες κλπ.), δε λειτουργούν διακοσμητικά ή περιγραφικά σε σχέση με το λογοτεχνικό κείμενο, αλλά ως ευκαιρίες για πολύσημες αναγνώσεις του, γι' αυτό και συμπεριλαμβάνονται στις δραστηριότητες του *Βιβλίου του Μαθητή* ή προτείνονται στο *Βιβλίο του Δασκάλου**. Με αφετηρία τη θέση ότι η σχέση κειμένου και εικόνας δεν είναι αντανakλαστική αλλά συμπληρωματική και ότι κάθε μέσο είναι φορέας διαφορετικών νοημάτων, οι εικονιστικές αναπαραστάσεις χρησιμοποιήθηκαν για να ερμηνεύσουν το κείμενο με βάση μία επιλεγμένη κοινή σημειωτική αναφορά, όπως για παράδειγμα το ρυθμό, την εκφραστική ένταση, τη μορφολογική συγγένεια ή αντιπαράθεση κλπ. Παράλληλα επιχειρήθηκε μέσω των δραστηριοτήτων να προσεγγιστούν κάποιες βασικές έννοιες της πολυτροπικότητας (δηλ. της σύζευξης διαφορετικών επικοινωνιακών κωδίκων, π.χ. γραπτού κειμένου και εικόνας ή μουσικής), όπως της χωροταξικής κατανομής της εικόνας σε σχέση με το κείμενο, της γραμματοσειράς κλπ.

* Στις προτεινόμενες δραστηριότητες ο εκπαιδευτικός θα βρει μια βασική ελληνόγλωσση βιβλιογραφία λευκωμάτων και μελετών, που αφορούν την ιστορία της ελληνικής και της ξένης τέχνης. Τα βιβλία μπορούν να πλουτίσουν τη σχολική βιβλιοθήκη και σε συνδυασμό με τις ιστοσελίδες των ελληνικών και ξένων Μουσείων και Πινακοθηκών (παραθέτουμε μερικές στο κείμενο *Ο υπολογιστής μου*) να χρησιμοποιηθούν ως πηγές σε διάφορες δραστηριότητες.

Ο ρόλος του εκπαιδευτικού

Λαμβάνοντας υπόψη το βασικό στόχο της ανάγνωσης του λογοτεχνικού κειμένου ο εκπαιδευτικός, για να μεταγγίσει την αισθητική σημασία του κειμένου στους μαθητές, θα πρέπει να τη βιώσει πρώτα ο ίδιος. Οι επιλογές του θα πρέπει να αναδεικνύουν την ποικιλία των λογοτεχνικών ειδών που περιλαμβάνονται στο *Ανθολόγιο*.

Η θέση του ως διαμεσολαβητή και η σωστή προσέγγιση των λογοτεχνικών κειμένων είναι οι βασικοί παράγοντες για την αποτελεσματική προσέγγισή τους από τα παιδιά, αλλά και για την ανάπτυξη θετικής στάσης απέναντι στη λογοτεχνία και γενικότερα στην ανάγνωση. Η δημιουργία ενός κλίματος που να μη θυμίζει στο μαθητή ότι βρίσκεται στην τάξη, είναι ένας καλός τρόπος επικοινωνίας. Το *Ανθολόγιο* στα χέρια του εκπαιδευτικού δεν πρέπει να έχει το ρόλο ενός ακόμα εγχειριδίου, αλλά της γέφυρας επικοινωνίας, της επαφής, της δημιουργικής και της ελεύθερης και αυτόβουλης έκφρασης των παιδιών. Η καλή γνωριμία του ίδιου με το περιεχόμενο και τις δυνατότητες που προσφέρει το *Ανθολόγιο* για περαιτέρω σχεδιασμό επικοινωνίας και δράσης, σε συνδυασμό αλλά και ανεξάρτητα από το ημερήσιο πρόγραμμα, θα ενισχύσει τη θετική αποδοχή και τη χρήση του από τα παιδιά.

Η δομή του *Ανθολογίου*

α) Επιλογή θεματικής ενότητας / κειμένου

Οι θεματικές ενότητες (*Σχολείο και Παιδί, Οικογένεια, Παιδί και Φύση* κ.ά.) σχετίζονται με ό,τι απασχολεί τον άνθρωπο της σημερινής εποχής είτε ως προβληματισμό, είτε ως διαπίστωση για σχεδιασμό δράσης, συμπεριφοράς, είτε ως επιδίωξη. Η θεματική ταξινόμηση δεν υπόκειται σε καμιά ακολουθία (εποχιακή ή άλλου είδους) και κάθε θέμα μπορεί να συνδυαστεί αυθόρμητα με τα άλλα, δημιουργώντας νέα πεδία δράσεων.

Στο *Ανθολόγιο* εκφράζονται βασικές αρχές των σχεδίων εργασίας (project) που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ανάλογα από τον εκπαιδευτικό, ο οποίος επιλέγει και προσεγγίζει τα κείμενα με στόχο την εξυπηρέτηση των αναγκών, που προκύπτουν από τα ενδιαφέροντα των μαθητών, την επικαιρότητα, τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας κ.ά. Αυτή η χρήση του *Ανθολογίου* θα βοηθήσει το μαθητή να διαπιστώσει την αναπαράσταση της πραγματικότητας μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα και να τα συνδέσει με βιωματικές, προσωπικές εμπειρίες και προβληματισμούς.

Β) Οι ερωτήσεις και οι δραστηριότητες

Οι ερωτήσεις και οι δραστηριότητες που προτείνονται σχεδιάστηκαν με βάση τους παιδαγωγικούς στόχους της λογοτεχνίας και τις σύγχρονες κύριες θεωρητικές και μεθοδολογικές αρχές αξιοποίησής της στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ιδιαίτερα λάβαμε υπόψη τον πολιτισμικό χαρακτήρα της λογοτεχνίας, τη βαθιά σχέση της με το συνολικό πολιτισμικό περιβάλλον, την κουλτούρα του τόπου, αλλά και ολόκληρου του κόσμου. Τα κείμενα προσεγγίζονται ως σύνθετα πολυπολιτισμικά δεδομένα, υπογραμμίζοντας τις κοινωνικές πρακτικές και τις ποικίλες αναγνωστικές θέσεις, διαθέσεις και προθέσεις, με βάση τις οποίες ερμηνεύονται και χρησιμοποιούνται.

Οι δραστηριότητες συμβάλλουν στην απόκτηση διευρυμένων αναγνωστικών και ερμηνευτικών εμπειριών και δεξιοτήτων. Μέσα από τις προτεινόμενες δραστηριότητες προκύπτει η ουσιαστική εμπλοκή του μαθητή με το κείμενο, καθώς του προτείνεται μια ποικιλία τρόπων ανάγνωσής του. Έτσι ο λόγος του μαθητή βρίσκεται στο επίκεντρο της διδακτικής πράξης.

Οι δραστηριότητες κατηγοριοποιούνται σε ερωτήσεις: βιωματικού χαρακτήρα, αισθητικού τρόπου έκφρασης, κατανόησης του περιεχομένου του κειμένου, ανταπόκρισης του αναγνώστη (έκφραση συναισθημάτων), αξιολόγησης της δράσης των ηρώων, σχολιασμού των συμβόλων και των εκφραστικών μέσων των δημιουργών, εικαστικής σχέσης εικόνας και κειμένου, δραματοποίησης, ανάκλησης άλλων αναγνωστικών εμπειριών, δημιουργικής έκφρασης, μυθοπλαστικής ικανότητας, αναζήτησης συσχετισμού με άλλα ιστορικά στοιχεία, προφορικής έκφρασης κ.ά. Όλες οι κατηγορίες έχουν παιγνιώδη χαρακτήρα, κάτι το οποίο θα πρέπει να διατηρήσει και ο εκπαιδευτικός.

Έμφαση δίνεται στη διατήρηση του διαθεματικού και μαθητοκεντρικού χαρακτήρα των δραστηριοτήτων μέσω της προώθησης των εργασιών διερευνητικού χαρακτήρα, της παρακίνησης για έρευνα και ανακάλυψη, της ενδυνάμωσης των αναπαραστατικών ικανοτήτων του παιδιού, της αξιοποίησης του προφορικού λόγου και της ενεργοποίησης της δημιουργικότητας.

Οι δραστηριότητες που προτείνουμε στηρίζουν την εκπαιδευτική άποψη που επιζητά την καθημερινή έρευνα στην τάξη και επιδιώκει να θέσει σε εγρήγορση όλες τις δημιουργικές και εκφραστικές δυνάμεις των μαθητών. Η θεματική του παραδοσιακού πολιτισμού, για παράδειγμα, δίνει τη δυνατότητα για εκπαιδευτικές δραστηριότητες που επεκτείνονται και εκτός της σχολικής τάξης, προς την κοινότητα που παράγει πολιτισμό. Δίνεται λοιπόν η ευκαιρία στους μαθητές να γνωρίσουν τον παραδοσιακό πολιτισμό σε εθνικό αλλά και σε τοπικό επίπεδο.

Υπάρχει η άποψη ότι τα λογοτεχνικά κείμενα «μιλούν» μόνα τους στον αναγνώστη και πως δεν είναι πάντα απαραίτητο ο εκπαιδευτικός να προβαίνει στην οργάνωση δραστηριοτήτων μετά την ανάγνωση. Για το σκοπό αυτό η συγγραφική ομάδα για ορισμένα κείμενα δεν προτείνει δραστηριότητες, ως μια πρόταση που μπορεί να υιοθετήσει ο εκπαιδευτικός και για άλλα κείμενα του *Ανθολογίου*, εφόσον έχει αναπτύξει κάποιο συγκεκριμένο σκεπτικό γι' αυτά. Επίσης, μπορεί να το δει ως μια διαδικασία την οποία θα μεταφέρει στους μαθητές, για να προτείνουν οι ίδιοι δικές τους δημιουργικές δραστηριότητες γι' αυτά τα συγκεκριμένα κείμενα.

γ) Βιβλιογραφικές και άλλες πληροφορίες

Η βιβλιογράφηση παρουσιάζεται κατά θεματικές ενότητες για διευκόλυνση των μαθητών. Εκπαιδευτικός και μαθητής ενημερώνονται για τα πλήρη στοιχεία κάθε κειμένου. Σκοπός τους είναι να δείξουν κυρίως στον αναγνώστη της Β' τάξης του Δημοτικού το βασικό τρόπο αναζήτησης πληροφοριών και βιβλιογράφησης. Γι' αυτό είναι σημαντικό ο εκπαιδευτικός να καθοδηγεί τους μαθητές και να υποδεικνύει τη χρησιμότητα αυτής της ενότητας, αλλά και τον τρόπο χρησιμοποίησής της. Ο μαθητής θα διαπιστώσει την έννοια του αποσπάσματος, του κεφαλαίου και τη θέση τους στο κυρίως σώμα ενός κειμένου.

Με την ίδια λογική παρατίθενται και αναλυτικές πληροφορίες για το εικονιστικό υλικό. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει τα στοιχεία αυτά ως αφορμές για περαιτέρω δράσεις. Για παράδειγμα οι πληροφορίες για την τεχνική και τα υλικά κατασκευής μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για εικαστικές δραστηριότητες. Οι χρονολογικές πληροφορίες και εκείνες που σχετίζονται με τον τόπο έκθεσης των έργων, μπορούν να γίνουν αφορμές για περισσότερες διασυνδέσεις με άλλα μαθήματα ή για άντληση περισσότερων στοιχείων από το διαδίκτυο. Η αναφορά επίσης στην πηγή προέλευσης του έργου, παρόλο που έχει ενδεικτικό χαρακτήρα, γίνεται αφορμή και για μια πληρέστερη βιβλιογραφική τεκμηρίωση για θέματα που σχετίζονται με την ιστορία της τέχνης.

δ) Μικρή βιβλιοθήκη

Σκοπός αυτού του παραρτήματος είναι η πληροφόρηση του αναγνώστη για άλλους τίτλους βιβλίων που κυκλοφορούν και που σχετίζονται με τα κείμενα του *Ανθολογίου* θεματικά. Έτσι διευκολύνονται οι μαθητές να συσχετίσουν τα κείμενα με άλλα του ίδιου θέματος. Αποτελεί ακόμα ένα ερέθισμα για

περαιτέρω ενίσχυση και καλλιέργεια του πνεύματος της φιλιαναγνωσίας και για ανάπτυξη της πρωτοβουλίας των παιδιών να επιλέγουν και να προτείνουν τα κείμενα που σχετίζονται με τα θέματα που αναπτύσσονται στο σχολείο και αφορούν άλλα μαθήματα. Καλλιεργείται η σχέση του παιδιού με χώρους όπου υπάρχει το βιβλίο και ενισχύεται η αυτονομία του μαθητή, καθώς προτείνεται να επιλέγει ο ίδιος τα βιβλία του. Ενισχύεται επίσης η επαφή του με βιβλιοθήκες, αναπτύσσοντας με αυτό τον τρόπο θετικές συνήθειες για έρευνα και διερεύνηση. Προβάλλεται έτσι ο ρόλος της βιβλιοθήκης και η σημασία του βιβλίου. Η πλειοψηφία των βιβλίων που προτείνονται ανήκει στη σύγχρονη εκδοτική παραγωγή λόγω της εύκολης εύρεσής τους από το μαθητή και λόγω της ανταπόκρισής τους στα ενδιαφέροντά του (θέμα, γλώσσα, γενικά τυπογραφικά στοιχεία, εικονογράφηση κ.ά.).

Διαθεματική χρήση του Ανθολογίου

Το *Ανθολόγιο* σχεδιάστηκε για να χρησιμοποιηθεί από το δάσκαλο ως εργαλείο αισθητικής προσέγγισης του λόγου, αλλά και ως πηγή ελεύθερης και αυθόρμητης χρήσης από το μαθητή. Μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο διδακτικό βοήθημα για τον εκπαιδευτικό, προκειμένου να διευρύνει δραστηριότητες που αφορούν τη γλώσσα και άλλα γνωστικά αντικείμενα. Βασικός του στόχος είναι να χρησιμοποιηθεί αυτόνομα ως μέσο προσέγγισης και επαφής των μαθητών με τη λογοτεχνία, αλλά και ως μέσο ενίσχυσης της αναγνωστικής του δεξιότητας και της φιλιαναγνωσίας.

Το *Ανθολόγιο* αποτελεί ένα πραγματικό εργαλείο στα χέρια του εκπαιδευτικού, καθώς τον βοηθά να οργανώνει σχέδια εργασίας (project) για διάφορα θέματα με αφορμή το περιεχόμενο των κειμένων. Τόσο τα ίδια τα κείμενα όσο και οι προτεινόμενες δραστηριότητες παρέχουν ευκαιρίες για διεπιστημονική, διερευνητική και ανακαλυπτική προσέγγιση της γνώσης και πολύπλευρη αφομοίωσή της.

Στο πλαίσιο αυτό οι προτεινόμενες δραστηριότητες προωθούν τις διδακτικές αρχές της διαθεματικότητας, όπως την καλλιέργεια του ενδιαφέροντος του μαθητή μέσα από την έκφραση των βιωματικών του εμπειριών και την ανάγκη για κοινωνικότητα και επικοινωνία, την καλλιέργεια του ομαδικού και συνεργατικού του πνεύματος, την ανάληψη πρωτοβουλιών που αυξάνουν το κριτικό πνεύμα και την προσωπική προσέγγιση των προβλημάτων κλπ.

Β΄ ΜΕΡΟΣ

Ενδεικτικές προσεγγίσεις κειμένων κατά ενότητα / προτάσεις

Παραθέτουμε ενδεικτικούς τρόπους προσέγγισης των κειμένων από τον εκπαιδευτικό, με σκοπό την ενεργοποίηση και έκφραση του μαθητή αλλά και την πιθανή διαθεματική σύνδεση των κειμένων με άλλα γνωστικά αντικείμενα.

Ανεξάρτητα από οποιαδήποτε πρόταση, θεωρούμε ότι κρίνεται απαραίτητο ο εκπαιδευτικός να προτάσσει την αισθητική συγκίνηση των αναγνωστών και στη συνέχεια να διερευνά τη χρήση του κειμένου για άλλους παιδαγωγικούς στόχους.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η γελαστή οικογένεια

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Ως προέκταση της δεύτερης δραστηριότητας που προτείνεται στο βιβλίο του μαθητή, οι μαθητές μπορούν να ασκηθούν στο σύντομο λόγο της λεζάντας και στον προφορικό, αφηγηματικό λόγο. Δημιουργείται ένα ταμπλό με τις φωτογραφίες που συγκεντρώθηκαν. Παρατηρούν και συζητούν για όλες τις φωτογραφίες, αφηγούνται μικρές ιστορίες, για τη στιγμή που απεικονίζουν και γράφουν λεζάντες για καθεμία από αυτές. Κατόπιν δίνουν ένα γενικό τίτλο για όλο το ταμπλό.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ** (φωτογραφία) και το **ΘΕΑΤΡΟ**: Η δεύτερη δραστηριότητα σκοπεύει να ασκήσει τους μαθητές στην «ανάγνωση» φωτογραφιών και στην αναγνώριση κάποιων βασικών συμβάσεων που χρησιμοποιεί η φωτογραφική τέχνη για την αποτύπωση των στάσεων και των νοοτροπιών κάθε εποχής. Για να διαπιστώσει ο εκπαιδευτικός το βαθμό πρόσληψης αυτών των στοιχείων μπορεί να οργανώσει στην τάξη ένα παιχνίδι ρόλων, όπου τα παιδιά παριστάνουν κατά ομάδες, οικογένειες της παλιάς εποχής και φωτογραφίζονται με τον τρόπο που αυτό γινόταν παλαιότερα.

Η κουκουβάγια και η πέρδικα

Σχετικά με τη **ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**: Το κείμενο αυτό, το οποίο πραγματεύεται τη μητρική αγάπη, μπορεί να συνδεθεί με το κείμενο: «Θα σ' αγαπώ ό,τι κι αν γίνει», το οποίο πραγματεύεται την ίδια αξία. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να επι-

κεντρώσει την προσοχή των μαθητών στην κοινή θεματική των δύο κειμένων, συζητώντας για το ότι αυτή η αξία εκφράζεται διαχρονικά σε ένα κείμενο λαϊκής προέλευσης και σ' ένα σύγχρονο.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Την εικόνα/αναπαράσταση της κουκουβάγιας τη συναντάμε σε διάφορα αντικείμενα, όπως στο ευρώ. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει στην τάξη μία ομαδική εργασία συλλογής εικόνων με θέμα την κουκουβάγια και να συζητήσει με τους μαθητές τη συμβολική τους σημασία.

Ποιος διευθύνει;

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Κοινωνική Ζωή): Ως προέκταση της δεύτερης και τρίτης δραστηριότητας ο εκπαιδευτικός μπορεί να προκαλέσει μία συζήτηση σχετικά με τις καθημερινές ασχολίες μιας σύγχρονης οικογένειας. Οι μαθητές αφηγούνται εμπειρίες από τη δική τους οικογένεια, περιγράφουν συνηθισμένες ασχολίες των μελών της οικογένειάς τους, εκφράζουν διαισθητικά τα προβλήματα που πηγάζουν από την πίεση και την έλλειψη χρόνου, που αντιμετωπίζουν οι γονείς τους κ.ά. Μέσα από τη συζήτηση οι μαθητές ασκούνται στον προφορικό λόγο και αντιλαμβάνονται τη σημασία της προσφοράς στις κοινές ανάγκες που αντιμετωπίζει μια σύγχρονη οικογένεια, καθώς επίσης και την αξία των ενδοοικογενειακών σχέσεων, που αναδεικνύουν την ισότητα των φύλων.

Νανουρίσματα και ταχταρίσματα

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Ιστορία): Οι προτεινόμενες δραστηριότητες δίνουν την ευκαιρία για έκφραση βιωματικών καταστάσεων των παιδιών και για την ανάπτυξη του προφορικού τους λόγου. Επίσης αποτελούν ερέθισμα για την οργάνωση σχεδίου εργασίας, με θέμα π.χ. «Ταχταρίσματα και νανουρίσματα του τόπου μου». Τα παιδιά οργανώνονται σε ομάδες για τη συγκέντρωση υλικού προφορικών αφηγήσεων. Το υλικό καταγράφεται σε μαγνητόφωνο και μεταφέρεται στην τάξη σε γραπτό λόγο. Η ύπαρξη ιδιωματικών φράσεων και εκφράσεων αποτελεί μια ευκαιρία για την άσκηση σε μορφές ιδιωματικού λόγου και για τη γνωριμία με τις γλωσσικές ιδιαιτερότητες της περιοχής τους. Τα παιδιά έχουν επιπλέον τη δυνατότητα να επισημάνουν στοιχεία για τα ήθη και τις νοοτροπίες του τόπου τους, αλλά και αμεσότερες πληροφορίες για την ιστορία του ελληνισμού (για παράδειγμα από το γνωστό νανουρίσμα «Κοιμήσου και παράγγειλα στην Πόλη τα προικιά σου / στη Βενετιά τα ρούχα σου και τα διαμαντικά σου»). Το υλικό μπορεί να

συνοδευτεί από φωτογραφίες, βίντεο να παρουσιαστεί σε ειδική εκδήλωση του σχολείου και να δημοσιευτεί στην εφημερίδα της τάξης* .

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Γεωγραφία): Οι μαθητές μπορούν να ασχοληθούν με τη συλλογή νανουρισμάτων από διάφορες περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην επισήμανση των διαφορετικών μορφών έκφρασης, που μπορεί να πάρει μια συγκεκριμένη μορφή λόγου ανά την Ελλάδα και τον κόσμο. Στο χάρτη (ελληνικό και παγκόσμιο) σημειώνονται οι χώρες προέλευσης των νανουρισμάτων και τονίζεται η οικουμενική σημασία τους. Στην περίπτωση που στην τάξη υπάρχουν μαθητές από άλλες χώρες, ο εκπαιδευτικός μπορεί να εκμεταλλευτεί την ευκαιρία για μια διαπολιτισμική χρησιμοποίηση του θέματος με την παρακίνηση των μαθητών να φέρουν στην τάξη νανουρίσματα της χώρας τους.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ** και τη **ΜΟΥΣΙΚΗ**: Η ύπαρξη διαφόρων έργων ζωγραφικής, που εικονίζουν μπότερες με παιδιά στο *Βιβλίο του Μαθητή*, μπορεί να δώσει την αφορμή για την οργάνωση ενός σχεδίου εργασίας με θέμα τη συλλογή πινάκων και φωτογραφιών, που εικονίζουν νανουρίσματα ή ταχταρίσματα. Με παρόμοιο τρόπο μπορεί να οργανωθεί ένα σχέδιο εργασίας με θέμα τη συλλογή μουσικών κομματιών νανουρισμάτων από την Ελλάδα και από τον υπόλοιπο κόσμο. Ενδεικτικά παραθέτουμε τη συλλογή: *Νανουρίσματα, ηχογραφήσεις 1930 – 1998*, Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο Μέλπωσ Μερλιέ, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 2004.

* Η δημιουργία εφημερίδας της τάξης αποτελεί μια δραστηριότητα που προτείνουμε ως προέκταση των εργασιών του *Ανθολογίου*. Ο τίτλος της εφημερίδας, η διακόσμηση, ο τρόπος αναπαραγωγής (π.χ. φωτοτυπημένα χειρόγραφα σε μέγεθος Α3), η διανομή της (σχολείο και οικογένεια) κλπ. θα πρέπει να επιλεγούν και να διεκπεραιωθούν με συνεργατικές διαδικασίες από τα ίδια τα παιδιά. Κάθε τεύχος μπορεί να έχει ως θέμα μια δραστηριότητα του *Ανθολογίου*, όπως για παράδειγμα: «Έρευνα των διατροφικών συνθηκών της τάξης», «Παροιμίες του παππού και της γιαγιάς», «Παραμύθια από όλο τον κόσμο» κλπ. Στόχος της εφημερίδας, εκτός από τη δημοσιοποίηση των μαθητικών εργασιών, θα είναι και η προώθηση της φιλαναγνωσίας με βιβλιοπαρουσιάσεις, συνεντεύξεις συγγραφέων παιδικής λογοτεχνίας, θεματικών ξεναγήσεων στη σχολική βιβλιοθήκη κλπ., που θα ετοιμάζουν και θα παρουσιάζουν με τον τρόπο τους τα ίδια τα παιδιά. Η εφημερίδα με αυτές τις προϋποθέσεις μπορεί να γίνει χώρος βιωματικής γλωσσικής έκφρασης και καλλιέργειας της επικοινωνιακής ικανότητας των μαθητών.

[Η Αρετούσα]

Το ζήτημα των παραλλαγών σε ένα κεντρικό θέμα μπορεί να αποτελέσει την αφορμή για την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τα εικαστικά και τη λογοτεχνία.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει στα παιδιά έργα του Θεόφιλου με θέμα το ζευγάρι ερωτευμένων νέων, όπως την τοιχογραφία της συλλογής Ι. Δελή από τη Μυτιλήνη και την τοιχογραφία της συλλογής Κ. Μακρή (Λαογραφικό Κέντρο Κίτσου Μακρή Βόλου) από τον Άγιο Βλάσιο (Καραμπάσι) Πηλίου, όπου εικονογραφείται με την ίδια τεχνοτροπία το θέμα του *Ρομβέρτου και της Ιουλίας* εμπνευσμένο από δράμα του Σαίξπηρ (Τα δύο έργα μπορούν να αναζητηθούν στην έκδοση *Οι Έλληνες Ζωγράφοι, τόμ. πρώτος, Από τον 19^ο αιώνα στον 20^ο*, Μέλισσα, Αθήνα 1975, σ. 446, 458 ή στην έκδοση Α. Κωτίδης, Ζωγραφική 19^{ου} αιώνα, στη σειρά *Ελληνική Τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1995, πιν. 131, σ. 246-247). Ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τα σταθερά στοιχεία που επαναλαμβάνει ο καλλιτέχνης στα έργα, όπως το μοτίβο του μπαλκονιού, της κουρτίνας, της σκάλας, του κήπου και κυρίως των τυπικών στάσεων των μορφών και των χειρονομιών τους. Οι μαθητές στη συνέχεια ζωγραφίζουν για το ίδιο θέμα.

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τη **ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**: Τα κοινωνικά και ψυχολογικά προβλήματα που δημιουργούσε η *ακληρία* στις παραδοσιακές κοινωνίες, όπως αυτά αποτυπώνονται στους στίχους 6, 7 και 8 του ποιήματος, συναντώνται συχνά στο λαϊκό παραδοσιακό λόγο. Ο εκπαιδευτικός διαβάζει στα παιδιά κάποιο παραμύθι με κεντρικό θεματικό άξονα το ζήτημα της ακληρίας, π.χ. «Του ψαρά το παιδί» ή «Η Τρισεύγενη ή τα τρία κίτρα» (βλ. Γ. Α. Μέγας, *Ελληνικά Παραμύθια*, Εστίας, Αθήνα 1983⁶, σ. 99 – 106, 143 – 155), στα οποία μπορούν να εντοπιστούν τα κοινά στοιχεία που σχετίζονται με τη στενοχώρια και την αγωνία των γονιών για την ακληρία τους και τα παρακάλια τους στο θεό ή σε ανώτερες δυνάμεις για τη λύση του δράματός τους.

Θα σ' αγαπώ ό,τι κι αν γίνει

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Με αφορμή το θέμα των αστεριών ο εκπαιδευτικός μπορεί να παρουσιάσει στα παιδιά ή να ερευνήσει μαζί τους σε βιβλία τέχνης χαρακτηριστικούς ομόθεμους πίνακες ή λεπτομέρειές τους. Οι μαθητές στη συνέχεια θα προσπαθήσουν να ταξινομήσουν τους πίνακες ανάλογα με τη χρωματική τους εντύπωση, την ανταπόκρισή τους ή όχι στη ρεαλιστική πραγματικότητα ή με ό,τι άλλο κριτήριο επιθυμούν. Ενδεικτικά από το κλίμα του πρόδρομου εξπρεσιονισμού, προτείνουμε τον πίνακα του Van

Gogh, *Έναστρον νύχτα* (1889, Νέα Υόρκη, Museum of Modern Art, πηγή: Ά. Χαραλαμπίδης, *Η Τέχνη του Εικοστού Αιώνα. Ζωγραφική, Πλαστική, Αρχιτεκτονική*, τόμος Ι: 1880 – 1920, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 38), από το κλίμα του νατουραλισμού – ακαδημαϊσμού προτείνουμε τον πίνακα του Κ. Βολανάκη, *Βαπόρι στο σεληνόφως* (λάδι σε μουσαμά, 25 x 45 εκ., Αθήνα, Ιδιωτική συλλογή, πηγή: Στ. Λυδάκης, *Κωνσταντίνος Βολανάκης*, Αδάμ, Αθήνα 1997, σ. 191) και από το χώρο της μοντέρνας γλυπτικής το έργο του Α. Calder, *Χορός των αστεριών* (1940 περ., Βερολίνο Nationalgalerie, πηγή: Ά. Χαραλαμπίδης, ό.π., τ. ΙΙ, σ. 255).

Ο παπούλης

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Κοινωνική Ζωή): Η εργασία του παπού του ποιήματος μπορεί να αποτελέσει αφορμή για μια δραστηριότητα συλλογής προφορικών μαρτυριών από τους γεροντότερους σχετικά με τις παλαιότερες ή σημερινές ασχολίες τους. Ανάλογα με τον τόπο κατοικίας ή την προέλευση των μαθητών (αστική, αγροτική, ορεινή κλπ.) η δραστηριότητα μπορεί να έχει για θέμα τις αγροτικές καλλιέργειες, τα αστικά επαγγέλματα, τις ναυτικές εργασίες κλπ. Οι μαθητές αναλαμβάνουν το ρόλο του ερευνητή συζητώντας με τους παπούδες τους σχετικά με τις εργασίες που έκαναν παλαιότερα και μεταφέρουν στην τάξη τις εντυπώσεις τους. Οι προφορικές μαρτυρίες μπορούν να μαγνητοφωνηθούν σε κασέτες κι ένα τμήμα τους να μεταγραφεί σε σύντομα γραπτά κείμενα. Σε γραπτό κείμενο με τη μορφή καταλόγου μπορούν να καταγραφούν τα επαγγέλματα. Η δραστηριότητα μπορεί να εμπλουτιστεί με φωτογραφίες των παπούδων τους, που θα τραβήξουν τα ίδια τα παιδιά ή με παλαιότερες οικογενειακές φωτογραφίες, που απεικονίζουν επαγγελματικές δραστηριότητες. Το σύνολο του υλικού μπορεί να δημοσιευτεί στην εφημερίδα της τάξης, να αξιοποιηθεί διδακτικά σε διάφορα μαθήματα και κυρίως να αποτελέσει αφορμή για την αναζήτηση των πολιτισμικών νοοτροπιών και στάσεων του άμεσου κοινωνικού περιβάλλοντος των μαθητών. (Για τη μεθοδολογία συλλογής προφορικών μαρτυριών και για τη σημασία των μαθητικών εθνογραφικών ερευνών βλ. ενδεικτικά τις μελέτες: Ρ. Thompson, *Φωνές από το παρελθόν. Προφορική Ιστορία*, μετάφρ. Ρ. Β. Μπούσοχτεν – Ν. Ποταμιάνος, Πλέθρον, Αθήνα 2002 και *Γλώσσα και πολιτισμός. Οι μαθητές / -τριες ως ερευνητές / -τριες*, μετάφρ. Μ. Κάραλη, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001).

Η κλώσα

Σχετικά με τη **ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**: Η αγάπη της μητέρας έχει απασχολήσει πολλούς συγγραφείς. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να διαβάσει έργα κι άλλων δημιουργών, ώστε οι μαθητές να διαπιστώσουν την αξία της μητρικής αγάπης και τη δύναμή της ως πηγής έμπνευσης, όπως π.χ. το ποίημα του Βιζυηνού, *Η μητέρα*, *Το δίκροκο αυγό* της Λ. Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου κ.ά. Μπορούν επίσης οι μαθητές να συγκεντρώσουν λογοτεχνικά έργα και να δημιουργήσουν την «Ανθολογία για τη μητέρα», την οποία στη συνέχεια θα φιλοτεχνήσουν.

Σχετικά με το **ΘΕΑΤΡΟ**: Η ιστορία με τους διαλόγους και τη λιτότητά της προσφέρεται για δραματοποίηση ή για απόδοση στο κουκλοθέατρο. Οι μαθητές υποδύονται ρόλους με ελεύθερη απόδοση του περιεχομένου δραματοποιώντας την ιστορία. Ακολουθώντας τη διαδικασία κατασκευής κούκλας, ετοιμάζουν την ιστορία, την οποία μπορούν να παρουσιάσουν την ημέρα της γιορτής της μητέρας.

ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ

Η πρώτη μέρα στο σχολείο

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Κοινωνική Ζωή): Το κείμενο προσφέρεται ως ερέθισμα για την οργάνωση σχεδίου εργασίας με θέμα π.χ. «Το σχολείο στον καιρό του μπαμπά ή του παππού». Τα παιδιά οργανώνονται για τη συγκέντρωση προφορικού υλικού (αφηγήσεις), φωτογραφιών, βίντεο, σχολικού εξοπλισμού των μαθητών. Παρατηρούν, συγκρίνουν, δημιουργούν άλμπουμ, ταμπλό, οργανώνουν την επίσκεψη κάποιου προσώπου (παππού) στην τάξη, εκθέτουν το υλικό που συγκέντρωσαν και το δημοσιεύουν στην εφημερίδα της τάξης τους.

Η Μαργαρίτα

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Οι μαθητές ανακοινώνουν τις δικές τους εμπειρίες και βιώματα σχετικά με όσα νιώθει η ηρωίδα του ποιήματος. Συγκρίνουν τα δικά τους συναισθήματα με εκείνα της Μαργαρίτας. Με ερέθισμα τον πίνακα και τους στίχους του ποιήματος, ο εκπαιδευτικός μπορεί να ασχοληθεί με το είδος του λόγου της λεζάντας. Ζητά πιθανούς τίτλους για το έργο ζωγραφικής. Έτσι κάθε μαθητής γράφει το δικό του τίτλο - λεζάντα σε ένα χαρτάκι αντίστοιχων διαστάσεων. Στη συνέχεια και αφού φωτοτυπηθεί ο πίνακας του Λύτρα σε μεγέθυνση, δημιουργείται ένα ταμπλό και περιμετρικά του πίνακα τοποθετούνται όλοι οι τίτλοι των παιδιών.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Οι μαθητές ανατρέχουν σε βιβλία τέχνης ή και σε άλλες πηγές για να εντοπίσουν ομόθεμα με το ποίημα ή τον πίνακα έργα άλλων δημιουργών. Για παράδειγμα το ομότιτλο με τον πίνακα του Λύτρα ποίημα του Κωστή Παλαμά («*Δε θέλει το σχολείον*»), το οποίο γράφτηκε το ίδιο έτος (1884) εικονογραφεί με αφηγηματική πιστότητα τον πίνακα (βλ. Α. Κωτίδης, *Ζωγραφική 19^{ου} αιώνα*, ό.π., σ. 215).

*Στο πάτωμ' απ' τα χέρια του τη σάκκα του πετάει
Γιατί δε θέλει σήμερα στο δάσκαλο να πάη.
Κ' ενώ μαθαίνουν γράμματα τα άλλα τα παιδάκια
Σκουντουφλιασμένο χάνεται με την πολλή του κάκια.
Μα πάλι σα να ντρέπεται γι' αυτό το κάμωμά του,
Μασσά το δαχτυλάκι του και τρώει την ποδιά του.*

Κωστής Παλαμάς, από τη *Διάπλαση των Παίδων*, Στ', 1884, σ. 40.

Ξ ... όπως ξιφίας

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Κοινωνική Ζωή): Το θέμα της σχολικής απομόνωσης, το οποίο θίγεται στο λογοτεχνικό κείμενο, μπορεί να αποτελέσει την αφορμή για μια δραστηριότητα σχετικά με τα άτομα με ειδικές ανάγκες (Α.Μ.Ε.Α). Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αναζητήσει πληροφορίες είτε στο διαδίκτυο (ενδεικτικές ιστοσελίδες: www.disabled.gr, www.eapd.com, www.rhodes.aegean.gr/employability) είτε στα ειδικά φυλλάδια που κυκλοφορούν από κρατικές υπηρεσίες και οργανώσεις (βλ. για παράδειγμα τον *Οδηγό του πολίτη με ειδικές ανάγκες* του Υπουργείου Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και το προσπελάσιμο υλικό στην ιστοσελίδα του Υπουργείου www.gsra.gr [κεντρική σελίδα – ΑΜΕΑ]). Το υλικό αυτό μπορεί να αξιοποιηθεί τόσο ως πηγή πληροφοριών για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, όσο και ως αφορμή να γνωρίσουν τα παιδιά διαφορετικά είδη κειμένων, όπως κείμενα διακηρύξεων (βλ. *Διακήρυξη της Μαδρίτης για την αναπηρία*), πολυτροπικά κείμενα που συνδυάζουν γραπτό λόγο και εικόνα κλπ. Άλλωστε το ίδιο το σήμα των Α.Μ.Ε.Α., το γνωστό αναπηρικό καροτσάκι με τον άνθρωπο, μπορεί να αποτελέσει την αφορμή για συζήτηση σχετικά με την έννοια του λογοτύπου και να ακολουθήσει δραστηριότητα εντοπισμού κι άλλων παρόμοιων λογοτύπων, που συναντούν τα παιδιά στην καθημερινή τους ζωή. Εάν κοντά στο σχολείο υπάρχει κάποιο ίδρυμα φιλοξενίας ή εκπαίδευσης Α.Μ.Ε.Α. ο εκπαιδευτικός μπορεί να εμπλουτίσει τη δραστηριότητα με μία οργανωμένη επίσκεψη.

Ο παπαγάλος

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τη **ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**: Το ζήτημα των συνεπειών της ημιμάθειας και της αλαζονείας που πραγματεύεται το ποίημα, αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για το συγγραφέα και σε άλλα του κείμενα. Μία χαρακτηριστική περίπτωση είναι «Το Παγώνι», ένα πεζό κείμενο, που ο Ζ. Παπαντωνίου ολοκλήρωσε στις αρχές της δεκαετίας του '40 σε συνεργασία με τον καλλιτέχνη Γ. Κεφαλληνό, ο οποίος ανέλαβε την εικονογράφηση του. Το κείμενο είναι γραμμένο με τον ίδιο αλληγορικό τρόπο, με πρωταγωνιστές τα κυριότερα ζώα του τόπου μας που αντιμετωπίζονται με περιφρόνηση από το αλαζονικό παγόνι, το οποίο όμως τελικά απομονώνεται και απομένει καταμόναχο στο κλουβί του. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να διαβάσει αυτό το κείμενο στα παιδιά και κυρίως να δείξει τις είκοσι τέσσερις έγχρωμες ξυλογραφίες που το συνοδεύουν. Επειδή το πρωτότυπο βιβλίο είναι δυσεύρετο μπορεί να χρησιμοποιηθεί η επανέκδοσή του από το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας (1989) σε επιμέλεια του Ε. Χ. Κάσδαγλη και Γιώργη Βαρλάμου.

Σχετικά με το **ΘΕΑΤΡΟ**: Το ποίημα προσφέρεται για θεατρικό παιχνίδι και δραματοποίηση. Οι μαθητές μοιράζονται ρόλους και συμμετέχουν στο «Συνέδριο των πουλιών». Μπορούν να δραματοποιήσουν το ποίημα ως έχει, αλλά και να οργανώσουν ένα «συνέδριο πουλιών», με κάποιο άλλο θέμα που θα επιλέξουν τα ίδια. Υποδύονται διάφορα είδη πουλιών, μιμούνται ήχους και κινήσεις ανάλογα με το θέμα του συνεδρίου που επέλεξαν.

[Το στοίχημα]

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Κοινωνική Ζωή): Το κείμενο, εκτός από αφορμή για συζήτηση σχετικά με την έννοια της αγάπης ανάμεσα στη μητέρα και στο παιδί, αποτελεί αφορμή και για συζήτηση σχετικά με τις συνθήκες εργασίας της σύγχρονης οικογένειας και ιδιαίτερα των ζητημάτων που σχετίζονται με τις ώρες που οι γονείς αφιερώνουν καθημερινά στα παιδιά τους. Ο εκπαιδευτικός σχεδιάζει μία έρευνα που θα πραγματοποιήσουν τα ίδια τα παιδιά σχετικά με το χρόνο που οι γονείς τους ασχολούνται μαζί τους στο σπίτι. Από γλωσσικής άποψης η δραστηριότητα μπορεί να οργανωθεί με βάση το κείμενο ενός απλού ερωτηματολογίου που θα ετοιμαστεί συνεργατικά στην τάξη και θα περιλαμβάνει απλές ερωτήσεις σχετικά με το ποια ώρα έρχονται οι γονείς στο σπίτι από την εργασία τους, τις μέρες που συνήθως συγκεντρώνεται όλη η οικογένεια ή βγαίνει από το σπίτι για ψυχαγωγία κλπ. Τα απλά ερωτηματολόγια θα δοθούν για συμπλήρωση από τα παιδιά στους γονείς τους και οι απαντήσεις κατόπιν θα συγκεντρωθούν στην

τάξη και θα ταξινομηθούν θεματικά. Τα συμπεράσματα μπορούν να αναρτηθούν στον πίνακα ανακοινώσεων, να δημοσιευτούν στην εφημερίδα της τάξης ή να ανακοινωθούν στους γονείς σε ειδική εκδήλωση / συζήτηση σχετικά με τον ελεύθερο χρόνο των γονιών και την αξιοποίησή του για ενασχόλησή τους με τα παιδιά.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

Ψέμα πρωταπριλιάτικο

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Οι μαθητές αφού συμφωνήσουν ότι το ψέμα είναι μία πράξη που στοχεύει στην παραπλάνηση και την εξαπάτηση του συνομιλητή και γι' αυτό είναι κοινωνικά μη αποδεκτό, αποφασίζουν να παίξουν ένα παιχνίδι με ψέματα. Ο κάθε μαθητής λέει μπροστά στους άλλους ένα μεγάλο ψέμα. Οι υπόλοιποι προσπαθούν να εντοπίσουν από τον τρόπο που διηγείται το ψέμα τα «ψεύτικα» στοιχεία της έκφρασής του. Βασικό ρόλο στη διαδικασία αυτή παίζουν τα στοιχεία επιτονισμού (έκφραση προσώπου, τόνος φωνής, αυξομείωση έντασης της φωνής κλπ.) που χρησιμοποιεί αυτός που λέει ένα ψέμα. Οι μαθητές προσπαθούν να αναγνωρίσουν αυτά τα στοιχεία και να τα καταγράψουν.

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Κοινωνική Ζωή): Οι μαθητές εντοπίζοντας στο κείμενο διάφορα επαγγέλματα μπορούν να ετοιμάσουν ένα σχέδιο εργασίας με θέμα «Τα επαγγέλματα της γειτονιάς μου». Επίσης με αφορμή την αναφορά στο Δήμαρχο και στο Δημοτικό Συμβούλιο μπορεί να ετοιμαστεί ένα αντίστοιχο σχέδιο εργασίας με θέμα τη λειτουργία της τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι μαθητές ετοιμάζονται για μια επίσκεψη στο Δημαρχείο και παίρνουν συνέντευξη από τους αντίστοιχους φορείς.

[Φοβάμαι!]

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Ο εκπαιδευτικός ζητά τις προσωπικές εμπειρίες των μαθητών σχετικά με το συναίσθημα της ανασφάλειας που πιθανόν να ένιωσαν σε κάποια στιγμή στη ζωή τους. Κάθε μαθητής διηγείται τη σχετική εμπειρία του συνδέοντας τα προσωπικά του βιώματα με αυτά του μικρού Ντε-ε-ε. Συζητούν επίσης για την πράξη της βοήθειας προς τα μικρότερα αδέρφια ή γενικά προς άλλα πρόσωπα.

Η Αλφαβήτα δίχως ρο

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Με αφορμή τους στίχους που υπάρχουν στην αρχή της ιστορίας, ο εκπαιδευτικός σχολιάζει με τα παιδιά το φαινόμενο της ομοιοκαταληξίας. Τα παιδιά κυκλώνουν τις συλλαβές που ομοιοκαταληκτούν, θυμούνται άλλα σύντομα ποιήματα ομοιοκατάληκτα και επιχειρούν να δημιουργήσουν δικούς τους στίχους με ομοιοκαταληξία. Μπορούν να φτιάξουν επίσης μια δικιά τους *Αλφαβήτα* από την οποία προτείνουν να απουσιάζει ένα άλλο φώνημα αντί του «ρο», π.χ. *Αλφαβήτα δίχως «ξι»* κλπ. Η δραστηριότητα αυτή μπορεί να έχει ομαδικό ή ατομικό χαρακτήρα.

[Οι μεγάλοι είναι πολύ περίεργοι]

Σχετικά με **ΓΛΩΣΣΑ**: Η γλωσσική έκφραση και η δημιουργικότητα των μαθητών μπορεί να καλλιεργηθεί με μία δραστηριότητα αλλαγής της αφηγηματικής εξέλιξης της ιστορίας. Για παράδειγμα οι μαθητές επινοούν κάποιες άλλες αιτίες και λόγους για τους οποίους πίνει ο μεθύστακας. Με τον τρόπο αυτό συνεχίζουν και αλλάζουν την εξέλιξη του περιστατικού. Ο εκπαιδευτικός μπορεί επίσης να επιλέξει και να διαβάσει στα παιδιά άλλα αυτοτελή αποσπάσματα του βιβλίου, τα οποία κατά τη γνώμη του θα είχαν ενδιαφέρον για τους μαθητές του και θα μπορούσαν να στεγαστούν κάτω από τον ίδιο τίτλο «Οι μεγάλοι είναι πολύ περίεργοι», όπως το περιστατικό με το ματαιόδοξο, τον κλειδούχο κλπ.

Σχετικά με το **ΘΕΑΤΡΟ** και τη **ΜΟΥΣΙΚΗ**: «Ο Μικρός Πρίγκιπας» παρουσιάζεται συχνά σε θεατρική μορφή από διάφορους θιάσους και κυκλοφορεί και σε θεατρικές διασκευές, π.χ. του Μ. Κουγιουμτζή, από τις εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1996. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να διαβάσει στην τάξη το απόσπασμα του μεθύστακα, διασκευασμένο σε θεατρική μορφή, ώστε να διαπιστώσουν οι μαθητές τις διαφορετικές κειμενικές μορφές απόδοσης της ιστορίας. Υπάρχουν επίσης και μελοποιημένες εκδοχές του βιβλίου τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιήσει ο εκπαιδευτικός στην τάξη, όπως για παράδειγμα το ομότιτλο CD του συνθέτη Γ. Θεοχαρόπουλου (ANODOS 1999).

Χαρταετοί

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Με αφορμή τη δραστηριότητα σχετικά με το εικαστικό θέμα του χαρταετού, ο εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει δραστηριότητα συλλογής ομόθεμων έργων ελληνικής τέχνης. Πολλοί είναι οι Έλληνες ζωγράφοι που ασχολήθηκαν με το θέμα αυτό κυρίως τον 20^ο αιώνα. Ο

εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει χαρακτηριστικούς πίνακες νεοελληνικής τέχνης, όπως το έργο του Ν. Χατζηκυριάκου - Γκίκα, *Χαρταετοί (Παραλλαγή Σχημάτων)*, (λάδι σε χαρτόνι, 47 x 31 εκ., 1936, συλλογή Κριεζιώτου, πηγή: *Ghika*, κείμενα: C. Zervos, Ν. Ηλιοπούλου – Ρογκάν, Αδάμ, Αθήνα 1991, σ. 53) κ.ά. και να συζητήσει με τα παιδιά τις καλλιτεχνικές προθέσεις του κάθε έργου, όπως τη συσχέτισή του με τις Αποκριές, την έκφραση ψυχολογικών καταστάσεων, την εκμετάλλευση του πολυγωνικού σχήματος του χαρταετού στην κυβιστική σύνθεση του πίνακα κλπ. Αποτέλεσμα της δραστηριότητας μπορεί να είναι η κατασκευή και φιλοτέχνηση χαρταετών από τα ίδια τα παιδιά και το πέταγμά τους σε ανοιχτό χώρο.

ΦΑΝΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ

[Η οδοντόβουρτσα] – [Είτανε μια κοπέλα από τη Σάμο...]

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ / ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**: α) Σύνθετες λέξεις: Τα παιδιά εντοπίζουν και κυκλώνουν στο κείμενο τη λέξη «οδοντόβουρτσα». Διαπιστώνουν το φαινόμενο της σύνθεσης και δημιουργούν προφορικά τις δικές τους λέξεις με το α΄ ή το β΄ συνθετικό (οδοντο-βούρτσα). Στη συνέχεια μπορούν να γράψουν τις νέες λέξεις που έφτιαξαν και να τις παρουσιάσουν σε δύο πίνακες. Στον πρώτο γράφουν τις λέξεις με α΄ συνθετικό το οδοντο- και στο δεύτερο τις λέξεις με β΄ συνθετικό τη λέξη -βούρτσα. Αν θέλουν δίπλα σε κάθε λέξη ζωγραφίζουν την αντίστοιχη εικόνα.

β) Συνέντευξη: Τα παιδιά εντοπίζουν τους ήρωες - πρόσωπα του λίμερικ και τα σημειώνουν στον πίνακα (οδοντόβουρτσα, σκουλήκι, αφέντης). Η τάξη χωρίζεται σε δύο ομάδες. Τα παιδιά της πρώτης ομάδας δηλώνουν ποιος ήρωας θα ήθελαν να είναι. Κάθε παιδί της δεύτερης ομάδας γίνεται δημοσιογράφος και παίρνει συνέντευξη από κάποιον ήρωα. Αυτό μπορεί να γίνει γραπτά ή προφορικά με τη χρήση μαγνητόφωνου. Η ακρόαση της συνέντευξης έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς τα παιδιά προσπαθούν να μαντέψουν από τη φωνή σε ποιον ανήκει.

γ) Λίμερικ έγραψε και η Καίτη Σταθούδη αλλά και άλλοι ποιητές. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να παρακινήσει τους μαθητές να αναζητήσουν στη βιβλιοθήκη του σχολείου συλλογές με λίμερικ και να διασκεδάσουν με την ανάγνωσή τους.

Σχετικά με **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Κοινωνικές Επιστήμες): Ο εκπαιδευτικός με κατάλληλες ερωτήσεις κινεί το ενδιαφέρον των παιδιών σχετικά με την υγιεινή των δοντιών και τα δραστηριοποιεί για την παραγωγή

ενός σχεδίου εργασίας με θέμα «Τα δόντια μου». Οι μαθητές βρίσκουν κείμενα διαφόρων μορφών λόγου (λογοτεχνικά, διαφημίσεις, φυλλάδια κλπ.) με αναφορές στην υγιεινή των δοντιών και συνθέτουν με αυτά ένα άλμπουμ.

Φύλλο φύλλο της κουκιάς

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ / ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**: Κατανόηση της χρήσης των μαγικών στοιχείων: τα μαγικά αντικείμενα των παραμυθιών (χαλί, καθρέφτης, ραβδί, βελόνα, σκούπα). Σε ποια παραμυθιακά πρόσωπα αντιστοιχούν και σε τι χρησιμεύουν; Τα παιδιά θα καταλάβουν ότι σημασία για τη συγκρότηση της πλοκής έχουν όχι μόνο τα αντικείμενα ή τα πρόσωπα, αφού μπορούν να χρησιμοποιούνται εναλλακτικά το ένα στη θέση του άλλου, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν.

Η πινεζοβροχή

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Φυσική): Το βασικό νοηματικό εύρημα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας στην έμμετρη ιστορία της *Πινεζοβροχής* είναι η αντίθεση ανάμεσα στο μπαλόκι και στην πινέζα, η οποία μπορεί να το σκάσει. Το ζήτημα αυτό μπορεί να αποτελέσει το ερέθισμα για διασυνδέσεις με το μάθημα της **Μελέτης Περιβάλλοντος** (Φυσικής) και ειδικότερα για το ρόλο της πίεσης του αέρα και των αποτελεσμάτων της θέρμανσής του. Για το σκοπό αυτό ο εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από τους μαθητές να περιγράψουν τον τρόπο που φουσκώνει ένα μπαλόκι, αφού επισημανθούν τα στοιχεία της ελαστικότητας του υλικού και της αύξησης του όγκου του ανάλογα με την ποσότητα του αέρα που θα διοχετευθεί.

Για να γίνει πιο κατανοητή η δύναμη της πίεσης του αέρα μπορεί να πραγματοποιηθεί στην τάξη το παρακάτω πείραμα. Φουσκώνονται μπαλόκια σε διάφορα μεγέθη και στη συνέχεια αφήνονται ελεύθερα τα ακροφύσιά τους. Οι μαθητές παρατηρούν ότι όσο πιο πολύ φουσκωμένα είναι τα μπαλόκια τόσο πιο μεγάλη απόσταση διαγράφουν έως ότου φύγει όλος ο αέρας που περιέχουν.

Η σφυρίχτρα

Το λαϊκό παραμύθι είναι κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας. Ωστόσο, η οικουμενική αυτή κληρονομιά δε σημαίνει ισοπεδωτική ομοιομορφία μεταξύ των χωρών. Κάθε λαός και κάθε τόπος δίνει στο παραμύθι κάτι ιδιαίτερα δικό του. Τα λαϊκά παραμύθια από άλλες χώρες μπορούν να μας μάθουν τη γεωγραφία, τα ήθη και τις νοοτροπίες των ανθρώπων.

Σχετικά με τη **ΜΟΥΣΙΚΗ** και το **ΧΟΡΟ**: Κατασκευή ενός βιβλίου ή ενός

ταμπλό με τους «Δρόμους της μουσικής και του χορού». Οι μαθητές μπορούν να συγκεντρώσουν φωτογραφίες μουσικών οργάνων από διάφορες περιοχές του ελληνισμού, π.χ. κεμεντζέ (Πόντος), λύρα (Κρήτη), κουτάλια (Καππαδοκία), φλογέρα (Ηπειρος), γκάιντα (Θράκη) κλπ. και να τα κολλήσουν πάνω σε έναν αυτοσχέδιο χάρτη, σημειώνοντας από κάτω τα ονόματά τους. Μπορεί να χρησιμοποιηθούν βιβλία ανάλογου περιεχομένου, όπως το βιβλίο του Φοίβου Ανωγειανάκη, *Ελληνικά Λαϊκά Μουσικά Όργανα*, Μέλισσα, Αθήνα 1991 ή να αναζητηθούν στοιχεία από το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης. Οι μαθητές μπορούν να συμπληρώσουν το βιβλίο ή το ταμπλό με φωτογραφίες από καρναβάλια, πανηγύρια, γάμους κι άλλες περιστάσεις, όπου οι άνθρωποι είχαν την ευκαιρία να χορέψουν λαϊκούς χορούς σημειώνοντας την περιοχή από την οποία προέρχονται. Κάτι ανάλογο μπορεί να γίνει με τη μουσική και χορευτική παράδοση και από άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Μια φορά ήταν... η Κολοτούμπα

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Το κείμενο και οι προτεινόμενες δραστηριότητες δίνουν το έναυσμα για προφορική έκφραση των μαθητών και για ενασχόλησή τους με μετατροπή του διαλόγου σε πλάγιο λόγο. Η ύπαρξη στο κείμενο στοιχείων κόμικς μπορεί να δώσει την ευκαιρία για ενασχόληση με αυτήν τη μορφή τέχνης και να οργανωθούν ανάλογες δραστηριότητες.

Σχετικά με τον **ΑΘΛΗΤΙΣΜΟ**: Το κείμενο προσφέρεται ως αφορμή για συζήτηση σχετικά με το ρόλο της υγιεινής διατροφής στην καλή σωματική υγεία και τον αθλητισμό. Οι μαθητές παρακινούνται στην έκφραση των προσωπικών τους ενδιαφερόντων για τον αθλητισμό και η συζήτηση μπορεί να κατευθυνθεί στην αξία και τη σημασία των Ολυμπιακών αγώνων.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Οι προτεινόμενες δραστηριότητες δίνουν την αφορμή για δραστηριότητες εικαστικών, που σχετίζονται με τα τρόφιμα. Μπορεί να οργανωθεί ένα σχέδιο εργασίας με θέμα την απεικόνιση τροφίμων στην τέχνη. Εντοπίζονται οι διαφορετικές τεχνοτροπικές και υφολογικές προσεγγίσεις του θέματος από καλλιτέχνες διαφορετικών χρονικών περιόδων. Συζητείται το θέμα της *Νεκρής Φύσης* και ειδικότερα των απεικονίσεων τροφίμων στην τέχνη και η σημασία του, όπως για παράδειγμα το έργο *Επιτραπέζιο* του Ν. Γύζη (λάδι σε μουσαμά, 54 x 80 εκ., π. 1890, Εθνική Πινακοθήκη, πηγή: *Εθνική Πινακοθήκη 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής. Από τις συλλογές της Εθνικής Πινακοθήκης και του Ιδρύματος Ευριπίδη Κουτλίδη*, επιστ. επιμ. – εισαγ. κείμενα ενοτήτων Μαρίνα Λαμπράκη – Πλάκα, Αθήνα 2001², σ. 347) ή το έργο *Ψάρια και στρείδια* του Γ. Βώκου (λάδι

σε ξύλο, 19 x 28 εκ., π. 1890, Εθνική Πινακοθήκη, πηγή: *Εθνική Πινακοθήκη 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής. Από τις συλλογές της Εθνικής Πινακοθήκης και του Ιδρύματος Ευριπίδη Κουτλίδη*, ό.π., σ. 343). Στη συνέχεια οι μαθητές δημιουργούν τα δικά τους έργα.

Το μέλι

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Με αφορμή το παραμύθι το οποίο είναι ένα από τα δημοφιλέστερα κλιμακωτά παραμύθια, ο εκπαιδευτικός μπορεί να παρακινήσει τα παιδιά να αναδιηγηθούν το παραμύθι και να δημιουργήσουν παραλλαγές με βάση την ερώτηση: Ποιοι άλλοι άνθρωποι και ζώα μπορούν να κολλήσουν στο μέλι;

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Ιστορία, Λαϊκός Πολιτισμός): Το γροσάκι είναι ένα νόμισμα παλαιότερης εποχής. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να συζητήσει με τους μαθητές για την ιστορική προέλευση του συγκεκριμένου νομίσματος και γενικότερα για το ρόλο του νομίσματος στις παλαιότερες εποχές. Μπορεί να δείξει στα παιδιά φωτογραφίες παραδοσιακών κοσμημάτων, στα οποία κυριαρχούν τα νομίσματα, ως διακοσμητικά αντικείμενα και να συζητήσει μαζί τους για τη σημασία τους ως συμβόλων πλούτου και αφθονίας.

ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΦΥΣΗ

Συμφωνία μ' ένα δέντρο

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Το θέμα του δέντρου έχει εμπνεύσει πολλούς καλλιτέχνες από τα αρχαία ακόμα χρόνια. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει στην τάξη μία δραστηριότητα με θέμα «Εικόνες δέντρων» με στόχο να κατανοήσουν τα παιδιά τις διαφορετικές διαστάσεις που παίρνει το θέμα ανάλογα με τις εικονιστικές και καλλιτεχνικές παραλλαγές του. Αφετηρία μπορεί να αποτελέσουν φωτογραφίες από τα δέντρα της αυλής, που θα τραβήξουν τα ίδια τα παιδιά με τη βοήθεια του δασκάλου ή φωτογραφίες δέντρων ή πίνακες ζωγραφικής που τα παιδιά θα ανακαλύψουν σε περιοδικά και βιβλία. Τα δέντρα μπορούν να συγκεντρωθούν όλα μαζί δημιουργώντας το «Γλυπτό χαρτονένιο δάσος της τάξης».

Ο χιονάνθρωπος

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ / ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**: α) Γνωριμία με ορόθεμα ποιήματα διαφορετικού ύφους. Για το χιονάνθρωπο έχουν γραφτεί ποιήματα από διάφορους δημιουργούς σε διαφορετικές εποχές. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να εκμεταλλευτεί αυτό το γεγονός και να διαβάσει στα παιδιά ποιήματα διαφορετικού ύφους και μορφής με το ίδιο θέμα. Π.χ. δίνει στα παιδιά το παρακάτω ποίημα της Ντίνας Χατζηνικολάου:

Ο Χιονάνθρωπος

*Όλα σκεπάστηκαν μ' άσπρο χαλί,
γλέντι τρικούβεργο μες στην αυλή,
- Χιονάνθρωπο πάμε να φτιάξουμε,
ελάτε παιδιά, να γελάσουμε!*

*Να τ' ανθρωπάκι! Καπέλο φαρδύ,
πούρο στο στόμα, στο χέρι ραβδί,
είν' όλο πόζα και μεγαλείο!
(ήλιε μην κάνεις κανέν' αστείο...)
Δέστε! Θαρρώ μου γελά πονηρά.
Μα βγήκε ο ήλιος...Τι συμφορά!
Και τ' ανθρωπάκι πια δε γελάει.
Δάκρυσε λίγο, έλιωσε πάει...*

Οι μαθητές διαπιστώνουν την ποικιλία των εκφραστικών μεσών, με τα οποία μπορεί να αποδοθεί το θέμα και συγκεντρώνουν ανάλογο υλικό. Μέσα από τη διαδικασία της ανάγνωσης, οι μαθητές θα οδηγηθούν σε διαπιστώσεις και συγκρίσεις. Μπορούν να δημιουργήσουν μια συλλογή με γενικό τίτλο «Ποιήματα για τον χιονάνθρωπο», «Ο χιονάνθρωπος στην ποίηση» κ.ά. Η συλλογή μπορεί να φιλοτεχνηθεί είτε με έργα των ίδιων των παιδιών είτε με λεπτομέρειες από έργα τέχνης αντίστοιχου θέματος. Ακόμη μπορούν να χρησιμοποιήσουν την τεχνική του κολάζ αλλά και έτοιμο υλικό από κάρτες, περιοδικά κ.ά.

β) Φτιάχνω το δικό μου ποίημα. Οι μαθητές φτιάχνουν δικά τους ποιήματα για τον χιονάνθρωπο. Μπορούν να πάρουν την πρώτη στροφή του ποιήματος ή ακόμη και ολόκληρο το ποίημα και με την τεχνική της μίμησης – αντικατάστασης - συμπλήρωσης να προχωρήσουν στη δημιουργία δικών τους συνθέσεων, π.χ.

.....για μύτη
για μάτια
 για τα δυο του χέρια

[Ο τελευταίος ιππόκαμπος]

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Περιβάλλον): Το ζήτημα της προστασίας των ζώων που κινδυνεύουν και η ύπαρξη οργανώσεων (WWF, Αρκτούρος κ.ά), που εκδίδουν πληροφοριακό υλικό για την προστασία τους, μπορεί να αποτελέσει την αφορμή για την οργάνωση μιας δραστηριότητας με σκοπό την κατανόηση του κειμενικού είδους των πληροφοριακών φυλλαδίων. Ο εκπαιδευτικός φέρνει στην τάξη παρόμοια φυλλάδια, που μπορούν να αναζητηθούν απευθείας από τις οργανώσεις ή να αντληθούν από το διαδίκτυο και συζητά με τα παιδιά τη μορφή τους, τα χαρακτηριστικά στοιχεία του ύφους τους, το ρόλο της γραμματοσειράς, των εικόνων και της πολυτροπικής διασύνδεσής τους με το κείμενο, των συνοπτικών και κατανοητών πληροφοριών και μηνυμάτων κλπ. Κατόπιν, σε συνδυασμό και με τις δραστηριότητες που προτείνονται στο *Ανθολόγιο*, παρακινεί τα παιδιά να κατασκευάσουν ομαδικά τα δικά τους φυλλάδια για την προστασία κάποιου ζώου. Το υλικό μπορεί να δημοσιευθεί στην εφημερίδα της τάξης ή να αναπαραχθεί και να διανεμηθεί στο σχολείο και στους γονείς.

Η Πίτυς και ο Παν

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Το θέμα του ανέμου μπορεί να αποτελέσει την αφορμή για μία δραστηριότητα σύγκρισης αρχαίων ονομάτων ανέμων με τα αντίστοιχα της νεοελληνικής. Οι βασικοί άνεμοι των αρχαίων Ελλήνων ήταν η επονομαζόμενη θεϊκή τριάδα ανέμων: Βορέας, Ζέφυρος, Νότος. Η τριάδα αυτή συμπληρωνόταν από τον Εύρο (ανατολικό άνεμο), αλλά και από διάφορες άλλες υποδιαίρεσεις τους, όπως το Σκίρωνα (βορειοδυτικό άνεμο), το Λίβα (νοτιοδυτικό άνεμο), τον Απελιώτη (ανατολικό άνεμο) και τον Καικία (βορειοανατολικό άνεμο). Χαρακτηριστικές απεικονίσεις αυτών των ανέμων με τη μορφή ιπτάμενων φτερωτών μορφών είναι τα ανάγλυφα στο άνω διάζωμα του λεγόμενου Πύργου των Αέρηδων στην Αθήνα, κτίσματος του 2^{ου} αι. π. Χ. Ίδιες ή παρόμοιες ονομασίες ανέμων μπορούμε να συναντήσουμε και στη νεοελληνική γλώσσα, όπως για παράδειγμα σε παροιμίες (*Γέρο Βοριά αρμένιζε και Νότο παλικάρι*) και σε πλήθος ακόμα λαϊκών παραδόσεων,

τραγουδιών και παραμυθιών (χορός του κυρ Βοριά στη Σίφνο, τραγούδι του κυρ Βοριά, ιδιαίτερα διαδεδομένο στο χώρο του Αιγαίου κλπ.). Θα πρέπει όμως να επισημανθούν και οι νεότερες ονομασίες ανέμων, πολλές από τις οποίες είναι ξενικά δάνεια. Είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω απόσπασμα από *Το Άξιον Εστί* του Ο. Ελύτη, το οποίο θα μπορούσε ενδεικτικά να αναγνώσει ο εκπαιδευτικός στην τάξη:

*Ο Μαΐστρος, ο Λεβάντες, ο Γαρμπής
Ο Πουνέντες, ο Γραίγος, ο Σιρόκος
Η Τραμουντάνα, η Ώστρια.*

Οδυσσέας Ελύτης, *Το Άξιον Εστί*, Ίκαρος, Αθήνα 1985¹⁴, σ. 74.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Με αφορμή την αρχαιοελληνική μυθολογική εκδοχή της προέλευσης του πεύκου, μπορεί να πραγματοποιηθεί στην τάξη μια δραστηριότητα με θέμα τις απεικονίσεις του πεύκου στη νεοελληνική τέχνη και των διαφορετικών τεχνοτροπικών και υφολογικών της εκδοχών. Προτείνουμε την παράλληλη εξέταση τριών χαρακτηριστικών παραδειγμάτων από τη νεοελληνική τέχνη. Ο πρώτος πίνακας είναι του Β. Ιθακήσιου (1877 / 8 – 1977) με τίτλο *Χαράδρα στον Όλυμπο* (λάδι σε μουσαμά, 61 x 46 εκ., Πινακοθήκη Αβέρωφ, Μέτσοβο, πηγή: *Το Δέντρο πηγή έμπνευσης, αφορμή δημιουργίας*, επιμέλεια Γ. Κολοκοτρώνης, κατάλογος έκθεσης, Πινακοθήκη Αβέρωφ, Μέτσοβο— Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης Λευκωσία, Αθήνα 1993, σ. 33), όπου το θέμα του πεύκου αποδίδεται με νατουραλιστικό (φωτογραφικό) τρόπο. Ο δεύτερος πίνακας είναι του Ν. Λύτρα (1883 – 1927) με τίτλο *Το πεύκο* (λάδι σε μουσαμά, 50 x 80 εκ., Πινακοθήκη Δήμου Αθηναίων, πηγή: *Το Δέντρο πηγή έμπνευσης, αφορμή δημιουργίας*, ό.π., σ. 38), όπου το ίδιο θέμα αποδίδεται στο πλαίσιο του μετα-ιμπρεσιονιστικού κλίματος (βλ. ενδεικτικά Α. Κωτίδης, *Μοντερνισμός και «Παράδοση» στην ελληνική τέχνη του μεσοπολέμου*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 182 κ.ε.). Ο ζωγράφος αποδίδει το θέμα με έντονα χρώματα που απλώνει ανάγλυφα πάνω στο μουσαμά, χωρίς νατουραλιστικές λεπτομέρειες. Το τρίτο έργο είναι του Φ. Κόντογλου (1896; - 1965) με τίτλο *Πρόκρις, Χθονία, Κρέουσα, όρος Πεντέλη* (λεπτομέρεια τοιχογραφίας στην αίθουσα ισογείου του Δημαρχείου Αθηνών, πηγή: *Οι Έλληνες Ζωγράφοι, τόμ. δεύτερος, 20ος αιώνας*, Μέλισσα, Αθήνα 1988, σ. 239), όπου ο ζωγράφος αποδίδει σε λεπτομέρειες το θέμα του πεύκου μέσα από το νεοβυζαντινό του ιδίωμα, που αναμειγνύει τυπολογικά στοιχεία από διάφορες περιόδους της ελληνικής τέχνης (ελληνιστικής, βυζαντινής, λαϊκής).

Το γιασεμί, η ροδιά και η χαρουπιά

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Τα παιδιά με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού κατανοούν το παραμυθιακό ύφος με τις στερεότυπα επαναλαμβανόμενες εκφράσεις: Πώς αρχίζει και πώς τελειώνει το παραμύθι; (π.χ. «Κόκκινη κλωστή κλωσμένη...», «μήτε εγώ ήμουν εκεί, μήτε εσείς να το πιστέψετε»).

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Λαϊκός Πολιτισμός): Η ανάγνωση του λαϊκού παραμυθιού μπορεί να γίνει αφορμή για τη γνωριμία των μαθητών με το λαϊκό πολιτισμό του τόπου τους. Π.χ. η αναφορά στο *σάτσι* δίνει την ευκαιρία να μαζέψουν φωτογραφίες ή τα ίδια τα αντικείμενα καθημερινής χρήσης της παραδοσιακής κοινωνίας (αντικείμενα μεταλλοτεχνίας, αργυροχοΐας, χρυσοχοΐας, προϊόντα υφαντικής, κεντητικής, φορεσιές κλπ.), αντικείμενα από πέτρα, πηλό, ξύλο ή γυαλί, επαγγελματικά εργαλεία, έργα τέχνης κ.ά. Με τις φωτογραφίες που συγκέντρωσαν τα παιδιά μπορούν να αναπαραστήσουν με τη μέθοδο του κολάζ το χώρο όπου, παλαιότερα, οι άνθρωποι έτρωγαν και τα σκεύη που χρησιμοποιούσαν. Ακόμη, με τα αντικείμενα που συγκέντρωσαν μπορούν να στήσουν μία μικρή έκθεση στο σχολείο.

Τα παιχνίδια του αγέρα

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Το κείμενο δίνει την αφορμή για έκφραση προσωπικών βιωμάτων των μαθητών και την ανάπτυξη του προφορικού λόγου. Οι δραστηριότητες που σχετίζονται με την αναπαραστατική ικανότητα του λόγου, όπως της περιγραφής ήχων, μπορούν να αποτελέσουν αφορμή για περαιτέρω παρόμοιες γλωσσικές δραστηριότητες.

Σχετικά με τα **ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ**: Ο εκπαιδευτικός μπορεί να συνδέσει το κείμενο με δραστηριότητες που αφορούν τη στατιστική και τα μαθηματικά. Η τάξη μπορεί να οργανώσει μετρήσεις της έντασης του ανέμου στη διάρκεια μιας εβδομάδας με κατάλληλο για την ηλικία τους τρόπο. Για παράδειγμα με την επισήμανση της έντασης με βάση την κίνηση των φύλλων των δέντρων στην αυλή του σχολείου. Η δημιουργία σχετικού πίνακα με απλή στατιστική μορφή μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της δραστηριότητας.

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Φυσική): Η παράθεση φωτογραφιών από την εκμετάλλευση της αιολικής ενέργειας και η κατασκευή μιας απλής «αιολικής μηχανής», όπως είναι το φουρφούρι, μπορούν να αποτελέσουν την αφορμή για την οργάνωση ενός σχεδίου εργασίας με θέμα π.χ. «Αέρας: ένας αόρατος φίλος μας». Οι μαθητές μπορούν να αναζητήσουν εικόνες από την εκμετάλλευση της αιολικής ενέργειας στην ιστορική

διαχρονία και να κατασκευάσουν έναν απλό ανεμόμυλο με απλά υλικά.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ** και τη **ΜΟΥΣΙΚΗ**: Το θέμα του ανέμου έχει γίνει αφορμή για πολλές εικαστικές και μουσικές δημιουργίες. Με βάση την οργάνωση ενός σχεδίου εργασίας, οι μαθητές μπορούν να συλλέξουν διάφορους πίνακες ζωγραφικής, φωτογραφίες αλλά και μουσικά κομμάτια με θέμα το φύσημα του ανέμου. Η ανακάλυψη των διαφορετικών τρόπων (τεχνοτροπικών, συμβολικών, θεματολογικών κλπ.) με βάση τους οποίους οι καλλιτέχνες απεικόνισαν ή απέδωσαν μουσικά ένα «αόρατο» στοιχείο της φύσης, όπως είναι ο άνεμος, μπορεί να αποτελέσει την αφορμή για ποικίλες εικαστικές και ηχητικές δημιουργίες των μαθητών.

Το τρομαγμένο χελιδονάκι

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Ο εκπαιδευτικός ενεργοποιεί την ευρηματικότητα των μαθητών υποβάλλοντας την ερώτηση: «Τι θα συνέβαινε, αν έδενε η Κατερίνα το χελιδόνι με κλωστή;» ή «αν το έβαζε σε κλουβί;».

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Περιβάλλον): Οι μαθητές, μέσω του κειμένου, διαπιστώνουν τι τρώει το χελιδόνι. Φτιάχνουν «ταυτότητες» για το είδος αυτό με τα βασικά χαρακτηριστικά και αναζητούν πληροφορίες και για τα άλλα είδη που αναφέρονται στο κείμενο, όπως για το περιστέρι και την κότα. Συγκρίνουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και βρίσκουν ομοιότητες και διαφορές.

Σχετικά με τη **ΜΟΥΣΙΚΗ**: Οι μαθητές επιχειρούν να αποδώσουν φωνές πουλιών με διάφορα αντικείμενα, όπως με σωλήνες διαφόρων μεγεθών, με ποτήρια ή μουσικά όργανα που επινοούν και φτιάχνουν οι ίδιοι.

Το φεγγαράκι

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ / ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**: Ο εκπαιδευτικός επιλέγει και διαβάζει άλλα ομόθεμα ποιήματα από ποιητές σύγχρονους ή παλαιότερους, όπως τα παρακάτω του Μ. Στασινόπουλου και της Θ. Χορτιάτη:

Το φεγγαράκι

*Φεγγαράκι πλανεμένο,
άμαθο, ξεγελασμένο,
τρέχει πίσω από το τραίνο.*

*Με τι φόρα, με τι βιάση,
τρέχει, τρέχει να προφτάσει
και το τραίνο να περάσει.*

*Τρέχει, τρέχει και το τραίνο,
βιαστικό και θυμωμένο
γιατί ειν' αργοπορημένο.*

*Φεγγαράκι πλανεμένο,
άμαθο, ξεγελασμένο,
παραβγαίνει με το τραίνο.*

*Κι όλο τρέχει, σαν παιδάκι
το κουτό το φεγγαράκι.*

Μιχάλης Στασινόπουλος

Το φεγγαράκι γλειφιτζούρι

*Θα κολλήσω ένα ξυλάκι
κάτω από το φεγγαράκι*

*να το κάνω γλειφιτζούρι
που θα φέρει σ' όλους γούρι*

*θα το πιπιλώ να λιώνει
μα θα ξαναμεγαλώνει*

*μια γλειμμένο απομεινάρι
μια πανσέληνο φεγγάρι.*

Θέτη Χορτιάτη

Στη συνέχεια διαπιστώνονται οι διαφορές ή οι ομοιότητες που αφορούν την απόδοση του ίδιου θέματος (εκφραστικά μέσα, χαρακτηρισμοί, παρομοιώσεις, επίθετα κλπ.). Τα παιδιά μπορούν επίσης να μελοποιήσουν ένα ποίημα με βάση κάποια δική τους μελωδία, π.χ. *Το φεγγαράκι γλειφιτζούρι* σύμφωνα με τη μελωδία του *Δεν περνάς κυρα-Μαρία*.

Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Φυσική): Το θέμα του ουράνιου τόξου είναι αγαπητό στα παιδιά των μικρών κυρίως τάξεων του Δημοτικού και το συμπεριλαμβάνουν συχνά στις ζωγραφιές τους. Παρά το γεγονός ότι για τους μαθητές το θέμα αποτελεί αφορμή αυθόρμητης χρωματικής έκφρασης, ο εκπαιδευτικός μπορεί να επεξηγήσει με απλό τρόπο την επιστημονική ερμηνεία του φαινομένου, πραγματοποιώντας το πείραμα με το δίσκο ανάμειξης των χρωμάτων του φάσματος, που υπάρχει στο εργαστήριο του σχολείου ή με την ανάλυση του λευκού χρώματος με ένα απλό τριγωνικό πρίσμα.

[Τα τζιτζίκια στήσανε χορό]

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Με αφορμή τη δραστηριότητα σχετικά με τη μεταγραφή του ποιήματος σε «χρωματικό πίνακα», ο εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει ανάλογες δραστηριότητες πολυτροπικής διασύνδεσης εικόνας και κειμένου. Χαρακτηριστική δραστηριότητα σε αυτή την περίπτωση μπορεί να είναι η δημιουργία σελιδοδείκτη, όπου τα παιδιά μπορούν να γράψουν ένα αγαπημένο τους ποίημα και να το εικονογραφήσουν. Ο εκπαιδευτικός θα οδηγήσει τα παιδιά να κατανοήσουν τη διαφορετική μορφή που παίρνει ο σελιδοδείκτης όταν η εικόνα βρίσκεται πάνω ή κάτω από το κείμενο ή είναι ενσωματωμένη σε αυτό, τη σημασία της μορφής της γραμματοσειράς κλπ. Ως συνέχεια της δραστηριότητας ο εκπαιδευτικός μπορεί να δείξει στα παιδιά έργα ζωγραφικής που συνδυάζουν εικόνα και κείμενο, όπως ο χαρακτηριστικός πίνακας του Πωλ Κλέε, *Μόλις ξεπρόβαλε από το γκρίζο της νύχτας* (1918, Βέρνη, Ίδρυμα Κλέε, πηγή: Α. Χαραλαμπίδης, *Η τέχνη του εικοστού αιώνα*, τ. II, ό.π., σ. 203). Στην Ελλάδα ανάλογες περιπτώσεις μπορούν να αναζητηθούν σε πίνακες του Ν. Γ. Πεντζίκη, της Ο. Ζούνη, του Α. Απέργη κ.ά.

Οι πεταλουδίτσες

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Με αφορμή την ύπαρξη διαφόρων ειδών λουλουδιών στο κείμενο, ο εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει μία δραστηριότητα με θέμα την απεικόνιση των λουλουδιών στην ελληνική τέχνη. Οι μαθητές με τη βοήθεια του δασκάλου συγκεντρώνουν έργα ελληνικής τέχνης με θέμα τα λουλούδια και τα ταξινομούν ως προς τη χρωματική τους εντύπωση. Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος που η κάθε ζωγραφική σχολή αντιμετώπισε τη λειτουργία του χρώματος. Οι σχολές του ακαδημαϊσμού κατά

το 19^ο αιώνα απέδωσαν τα λουλούδια νατουραλιστικά, με χρώματα ρεαλιστικά (βλ. για παράδειγμα τα λουλούδια στο έργο του Φ. Μαργαρίτη, *Η μούσα Ευτέρπη*, π. 1843 – 1845, πηγή: *Εθνική Πινακοθήκη 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής. Από τις συλλογές της Εθνικής Πινακοθήκης και του Ιδρύματος Ευριπίδη Κουτλίδη*, ό.π., σ. 250). Αργότερα στον ιμπρεσιονισμό τα χρώματα των λουλουδιών συνθέτονται με βάση τους κανόνες της οπτικής εντύπωσης (όπως της αντίθεσης θερμών και ψυχρών τόνων), τη συνολική αντίληψη του χρώματος και τη ρευστοποίηση των περιγραμμάτων. Για παράδειγμα ο πίνακας του Σ. Σαββίδη, *Σπουδή για το χρώμα* (1910, πηγή: *Εθνική Πινακοθήκη 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, ό.π., σ. 392). Αργότερα ο εξπρεσιονισμός απέδωσε τα χρώματα στην καθαρή και εκφραστική τους μορφή, ο κυβισμός υπέταξε το χρώμα στην ηγεμονία του σχήματος ενώ οι νεότερες τάσεις απέδωσαν με μία ποικιλία ζωγραφικών μέσων και τρόπων το ίδιο θέμα. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις του έργου του Σπύρου Παπαλουκά, *Βάζο με λουλούδια* (1955) και του Γ. Μπουζιάνη, *Γυναίκα με λουλούδια* (1923, πηγή: *Εθνική Πινακοθήκη 100 χρόνια. Τέσσερις αιώνες Ελληνικής Ζωγραφικής*, ό.π., σ. 478, 510).

ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ ΦΙΛΙΑ

Η ευγνωμοσύνη του μικρού μυρμηγκιού

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Ο μύθος αυτός έχει γίνει ποίημα, όπως και άλλοι μύθοι του Αισώπου. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να διαβάσει στην τάξη διάφορα τέτοια ποιήματα, όπως για παράδειγμα *Το μυρμήγκι και το περιστέρι* του Α. Λαζάρου από τη συλλογή *Η αλεπού γιατρός* (Νέοι Ακρίτες, Αθήνα 1992). Στη συνέχεια διαπιστώνονται οι διαφορές ή οι ομοιότητες που αφορούν την απόδοση του ίδιου θέματος.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Οι μύθοι του Αισώπου έχουν εικονογραφηθεί παλαιότερα και σήμερα από διάφορους καλλιτέχνες. Στο 19^ο και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα χαρακτηριστικές είναι οι αποδόσεις των μύθων του Αισώπου με τη χρήση κυρίως της μονοχρωματικής ξυλογραφίας ή της λιθογραφίας, ενώ στα σημερινά βιβλία κυριαρχούν οι πολυχρωματικές τεχνικές (offset). Ο εκπαιδευτικός παρουσιάζει παλαιότερες μονοχρωματικές εικονογραφήσεις των μύθων, που μπορεί να βρει για παράδειγμα στο περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, σε συνδυασμό με πολύχρωμες σημερινές εικονογραφήσεις. Παρακινεί τους μαθητές να συγκρίνουν τους διαφορετικούς τρόπους απόδοσης, να κάνουν εικασίες σχετικά με την παρουσία ή μη του χρώματος και να

διαπιστώσουν την επίδραση της τεχνολογίας στην ιστορική εξέλιξη της εικονογράφησης του παιδικού βιβλίου. Ακολούθως μπορούν να ανατρέξουν στις βιβλιοθήκες για να βρουν κι άλλα βιβλία με παρόμοιες τεχνικές και να δημιουργήσουν, με επιλεγμένα αντίτυπα, ένα άλμπουμ με εικονογραφημένους μύθους του Αίσωπου.

Σχετικά με την **ΙΣΤΟΡΙΑ**: Οι μαθητές συγκεντρώνουν πληροφορίες για τον Αίσωπο, το σκοπό των αφηγήσεών του και κυρίως για τη διαχρονική και πανανθρώπινη αξία τους.

Ο μικρός κάστορας και η ηχώ

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: α) Κείμενα βιωματικού περιεχομένου. Η ερώτηση του δασκάλου: «Γιατί ο μικρός κάστορας άρχισε να κλαίει;» θα δώσει το έναυσμα για συζήτηση και για σύνδεση του κειμένου με τα βιώματα των μαθητών. Οι λέξεις «φίλος - αδελφός» μπορούν να αποτελέσουν τα κλειδιά για να εκφραστούν οι μαθητές πάνω στο ζήτημα της φιλίας και της συναδελφικότητας και να διαπιστώσουν την αναγκαιότητα της επικοινωνίας στη ζωή του ανθρώπου.

Μπορούν να αναγνώσουν και άλλα κείμενα που αναδεικνύουν τη φιλία, π.χ. *Δάμων και Φιντίας* κ.ά. και να διαπιστώσουν τη διαχρονική αξία της φιλίας.

β) Δραματοποίηση – θεατρικός λόγος. Τα παιδιά προσπαθούν να μεταγράψουν το κείμενο σε θεατρικό λόγο υποδυόμενα ρόλους και αναπαράγοντας - δραματοποιώντας σκηνές της ιστορίας.

γ) Αναφορά στη Μυθολογία. Την Ηχώ οι αρχαίοι Έλληνες τη φαντάστηκαν ως Νύμφη, την οποία προσπάθησε να αρπάξει ο Παν. Σύμφωνα με μια εκδοχή του μύθου, η Νύμφη κατάφερε να ξεφύγει και τότε ο Παν έπεισε τους τσοπάνους να την πιάσουν και να τη σκοτώσουν. Το μόνο που επέζησε από τη Νύμφη ήταν η φωνή της, η ηχώ. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να διηγηθεί το μύθο και μάλιστα να τον συσχετίσει με την ανάλογη περίπτωση της Πίτυς, η οποία μεταμορφώθηκε σε πεύκο. (Για το μύθο της Ηχώς βλ. ενδεικτικά *Ελληνική Μυθολογία*, γενική εποπτεία Ι.Θ. Κακριδής, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1986, τ. 2, σ. 242).

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Περιβάλλον): Με αφορμή τον εντοπισμό του κοινού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο δρουν οι ήρωες της ιστορίας, μπορεί να προκύψει σχέδιο εργασίας με θέμα: «Η ζωή στη λίμνη». Τα παιδιά ψάχνουν και βρίσκουν πληροφορίες για τους ήρωες - ζώα της ιστορίας, αλλά και για άλλους οργανισμούς που ζουν στη λίμνη. Ταξινομούν με βάση τα

κοινά χαρακτηριστικά ή τις συνθήειές τους και συνθέτουν απλά άλμπουμ.

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Φυσική): Οι μαθητές συζητούν για την ηχώ και ανταλλάσσουν εμπειρίες. Επισκέπτονται χώρους με ηχώ και «παίζουν» με αυτήν διαπιστώνοντας τις προϋποθέσεις δημιουργίας του φαινομένου.

Όταν κάνουνε πόλεμο

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τη **ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**: Με αφορμή την τρίτη δραστηριότητα σχετικά με την αναζήτηση διαφόρων κειμένων με θέμα την ειρήνη, ο εκπαιδευτικός μπορεί να ζητήσει από τα παιδιά να ταξινομήσουν το υλικό, ανάλογα με τη λογοτεχνική του μορφή, σε ποιήματα και πεζά. Προηγείται συζήτηση σχετικά με τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα σε αυτά τα δύο είδη λογοτεχνικού λόγου. Στο συγκεκριμένο, για παράδειγμα, κείμενο του *Ανθολογίου*, ο ποιητικός λόγος εκφράζει το νόημα της ειρήνης με ευρηματικά γλωσσικά παιχνίδια που έχουν τη μορφή ομοιοκαταληξίας. Τα ζεύγη λέξεων *πόλεμος – πονόλαιμος*, *ασπιρίνη – ειρήνη* λειτουργούν ως σχήματα παρηκίσεων, που δίνουν ευχάριστο ρυθμό στο κείμενο και δημιουργούν ενδιαφέροντες γλωσσικούς και νοητικούς συνειρμούς. Μέσα στη λέξη *ασπ[ιρίνη]* υπάρχει η λέξη *ειρήνη*, ενώ οι λέξεις *πονό[λαιμος]* και *πό[λεμος]* καταλήγουν ομόηχα. Οι συνειρμοί που δημιουργούνται στα παιδιά, ότι ο πόλεμος είναι αρρώστια (πονόλαιμος) και η ειρήνη φάρμακο (ασπιρίνη), αποτελούν αφορμές για παρόμοια γλωσσικά παιχνίδια μέσα στην τάξη.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ** και τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Η ειρήνη έχει ταυτιστεί σημειολογικά και εικονολογικά με το περιστέρι ή το κλαδί ελιάς και είναι πολλοί οι καλλιτέχνες που έχουν ασχοληθεί με αυτό το θέμα. Τέτοια έργα μπορούν να παρουσιαστούν στην τάξη, όπως τα χαρακτηριστικά διαφόρων Ελλήνων ζωγράφων (βλ. ενδεικτικά στο βιβλίο του Χ. Χρήστου, *Νεοελληνική Χαρακτική*, στη σειρά *Ελληνική Τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994, σ. 184, 199, 200).

Επειδή πολλά έργα με θέμα την ειρήνη χρησιμοποιήθηκαν σε αφίσες, μπορεί να οργανωθεί στην τάξη μία δραστηριότητα με θέμα «Ζωγραφίζω τη δική μου αφίσα για την ειρήνη». Παρουσιάζονται αφίσες με αυτό το θέμα. Η επιλογή μπορεί να γίνει από διάφορα βιβλία. Προτείνουμε την έκδοση *Ελληνικές Αφίσες*, (επιλογή - παρουσίαση - καλλιτεχνική επιμέλεια Σ. Καραχρήστος, Κέδρος, Αθήνα 2003²). Ορισμένα στοιχεία, όπως η θέση του κειμένου και της εικόνας, ο ρόλος της γραμματοσειράς, η χρωματική και σχεδιαστική ευκρίνεια του κεντρικού θέματος και η αμεσότητά του σε συνδυασμό με το γραπτό μήνυμα κλπ. αποτελούν σημεία συζήτησης και

έκφρασης απόψεων από τα παιδιά.

Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες και ζωγραφίζουν τις αφίσες τους ενσωματώνοντας και γραπτό κείμενο. Για την πρώτη τάξη το κείμενο αυτό μπορεί να είναι μόνο η λέξη «Ειρήνη». Ακολουθεί η φάση της επεξεργασίας των αφισών. Η κάθε ομάδα παρουσιάζει την αφίσα της και ακολουθεί συζήτηση για να διαπιστωθεί η ανταπόκρισή της στο στόχο για τον οποίο φτιάχτηκε. Στο τέλος τα παιδιά ψηφίζουν την πιο πετυχημένη αφίσα και την αναρτούν στο χώρο του σχολείου.

Δώσε την αγάπη

Σχετικά με τη **ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ** και τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Ο εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει μια δραστηριότητα για να γνωρίσουν οι μαθητές τη «σχηματική ποίηση», η οποία είναι μία τεχνική γραφής στίχων, που συνδυάζει το λόγο με το σχήμα. Οι στίχοι, αντί της συνηθισμένης γραφής τους σε κανονικές σειρές, γράφονται ελεύθερα στα ίχνη νοπτών σχημάτων, σχηματίζοντας διάφορες μορφές. Με την τεχνική αυτή ασχολήθηκαν ο Ελύτης, ο Σεφέρης κ.ά..

Σε ένα χαρτόνι διαστάσεων 50 x 70 εκ. ο εκπαιδευτικός σχηματίζει με μολύβι απαλά το περίγραμμα ενός μήλου (βλ. ανάλογο σχήμα στο *Βιβλίο του Μαθητή*). Στη συνέχεια κάθε μαθητής, ο ένας μετά τον άλλο, γράφει πάνω στο περίγραμμα το μικρό του όνομα με όποιο τρόπο θέλει.

Σχετικά με τη **ΜΟΥΣΙΚΗ**: Με αφορμή το κείμενο και με την προϋπόθεση ότι στην τάξη υπάρχουν μαθητές από άλλες χώρες, ο εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει μια δραστηριότητα συλλογής παιδικών τραγουδιών. Κάθε μαθητής λέει το δικό του τραγούδι στο μαγνητόφωνο του σχολείου και η συλλογική αυτή κασέτα μπορεί να αναπαραχθεί και να μοιραστεί σε όλη την τάξη.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

Προσευχή

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**, τα **ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ** και τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Με αφορμή τη βυζαντινή εικόνα της *Παναγίας Ελεούσας*, του εισαγωγικού φύλλου της ενότητας, μπορεί να οργανωθεί μια δραστηριότητα σχετικά με τα διάφορα προσωνύμια ή επίθετα που έχει η Παναγία. Αρχικά ρωτούνται οι μαθητές εάν γνωρίζουν τέτοια επίθετα, κάτι που είναι ευκολότερο να απαντηθεί σε περιοχές όπου υπάρχουν τοπικές θαυματουργικές εικόνες της Παναγίας, όπως η Παναγία η Κανάλα, η Τρυπητή, η Αχειροποίητος κλπ. Μια πηγή άντλησης προσωνυμίων και επιθέτων της Παναγίας είναι ο *Ακάθιστος Ύμνος* και ο

Παρακλητικός Κανόνας της Ορθόδοξης Υμνογραφίας, όπου μπορούμε να αναγνώσουμε διάφορα προσωνύμια και χαρακτηρισμούς, όπως *προστασία των χριστιανών, χρυσοπλοκώτατε πύργε, δωδεκάτειχη πόλις, θλιβομένων η χαρά* κλπ. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση αυτών των επιθέτων με τα ανάλογα που χρησιμοποιεί ο Οδυσσεάς Ελύτης στο *Άξιον Εστί*, όπως *ονειροτόκος, πελαγινή, αγκυροφόρος, πενταστέρινη* κλπ. Επιχειρείται μία απλή επεξήγηση αυτών των επιθέτων και φράσεων, επειδή όμως είναι δύσκολη η κατανόησή τους από τα παιδιά προτείνουμε την παράλληλη ερμηνεία χαρακτηριστικών εικονογραφικών τύπων της Παναγίας που συναντούμε σε φορητές εικόνες και των ανάλογων προσωνυμίων τους, όπως της Παναγίας Οδηγήτριας, της Παναγίας Γαλακτοτροφούσας και της Παναγίας Γλυκοφιλούσας (βλ. ενδεικτικά *Μήτηρ Θεού: απεικονίσεις της Παναγίας στη Βυζαντινή τέχνη*, επιμέλεια: Μ. Βασιλάκη, κατάλογος έκθεσης, Μουσείο Μπενάκη 20 / 10 / 2000 – 20 / 1 / 2001, Skira, Αθήνα 2000, σ. 411, 143, κ.α.).

Χριστουγεννιάτικο δέντρο

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Λαϊκός Πολιτισμός): Ο στολισμός του δέντρου ως πολιτιστικό στοιχείο δίνει αφορμή για συζήτηση και για δραστηριότητα που αποσκοπεί στη γνωριμία των μαθητών με τα παλαιότερα χριστουγεννιάτικα έθιμα στολισμού της περιοχής τους. Οι μαθητές ζητούν από τους παππούδες και τις γιαγιάδες τους να τους διηγηθούν ό,τι θυμούνται σχετικά με το στολισμό του χριστουγεννιάτικου δέντρου, όπως τα στολίδια που κρεμούσαν κ.ά. Ψάχνουν στα οικογενειακά άλμπουμ φωτογραφίες με το χριστουγεννιάτικο δέντρο και τις φέρνουν στο σχολείο. Ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τις ενθυμήσεις των παλαιότερων και δημιουργείται άλμπουμ όπου καταγράφονται τα πιο ενδιαφέροντα στοιχεία. Οι οικογενειακές φωτογραφίες τοποθετούνται στο άλμπουμ συμπληρώνοντας τις πληροφορίες που είναι δύσκολο να καταγράψουν οι μικροί μαθητές.

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Οργανώνεται δραστηριότητα συλλογής χριστουγεννιάτικων καρτών από όλο τον κόσμο. Οι μαθητές φέρνουν στο σχολείο τις κάρτες τους, οι οποίες μπορούν να ταξινομηθούν με διάφορους τρόπους. Ο πιο απλός είναι με βάση τα θέματα τους (χριστουγεννιάτικο δέντρο, φάτνη, χιονισμένο τοπίο κλπ.) ή με το υλικό κατασκευής ή το μέγεθος. Υπάρχουν κάρτες λείες ή ανάγλυφες, μαλακές ή σκληρές, στενόμακρες ή τετράγωνες, δίπτυχες ή μονόφυλλες, μουσικές κλπ. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η καταγραφή των ευχών που υπάρχουν σε πολλές κάρτες και μάλιστα μερικές φορές σε διαφορετικές γλώσσες.

Ο Αϊ - Βασίλης θα βρει το δρόμο του

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Πολλοί συγγραφείς έχουν γράψει ιστορίες με αφορμή μια κάρτα όπως ο Χ. Μπουλώτης στο βιβλίο του *Επτά ιστοριούλες γιορτινές και παράξενες επτά*, Γνώση, Αθήνα 1991/1992, ή η Τ. Τσιλιμένη, *Άγγελος στο φλιτζάνι*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000. Ο εκπαιδευτικός προτρέπει τους μαθητές να παρατηρήσουν τις κάρτες που φέρνουν στο σχολείο, με βάση τη σχετική δραστηριότητα στο *Βιβλίο του Μαθητή* και να φτιάξει ο καθένας τη δική του ιστορία. Αυτές οι αφηγήσεις μπορούν να μαγνητοφωνηθούν και να συγκεντρωθούν σε μια κασέτα, της οποίας το εξώφυλλο φιλοτεχνούν οι μαθητές και γράφουν τους τίτλους των ιστοριών που περιέχονται σ' αυτήν. Ακούν τις ιστορίες και μαντεύουν σε ποια κάρτα στηρίχθηκε κάθε συμμαθητής τους για να σκεφτεί την ιστορία που αφηγείται.

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Κοινωνική Ζωή, Περιβάλλον): Το κείμενο παρέχει την ευκαιρία για την ανάπτυξη συζήτησης σχετικά με το μεταναστευτικό ρεύμα προς τη χώρα μας, τα προβλήματα και τους προβληματισμούς των μεταναστών κ.ά. Οι μαθητές καλούνται να εκφραστούν, εάν ήταν οι ίδιοι στη θέση του Ιβάν, τι θα τους απασχολούσε και πώς θα ένιωθαν. Μέσα από το κείμενο διαπιστώνουν ότι ανεξάρτητα από εθνικές ταυτότητες υπάρχουν πολιτισμικά θέματα που είναι κοινά για όλους τους ανθρώπους, όπως π.χ. ο ερχομός του νέου χρόνου και όσα αυτός συνεπάγεται.

Κάλαντα Πρωτοχρονιάς

Σχετικά με τα **ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ**: Το έργο του Σπ. Καρδαμάκη *Ο Αϊ-Βασίλης και η Βασιλόπιτα* στο *Βιβλίο του Μαθητή* μπορεί να αποτελέσει αφορμή για μία δραστηριότητα σχετικά με την ιστορία του Αϊ-Βασίλη. Οι μαθητές συγκρίνουν τον Αϊ-Βασίλη με τα κόκκινα ρούχα και την άσπρη γενειάδα, που είναι σήμερα γνωστός μέσα από τις συνηθισμένες εικονογραφήσεις του (βλ. και δραστηριότητα συλλογής καρτών με θέμα τον Αϊ-Βασίλη στο κείμενο *Ο Αϊ-Βασίλης θα βρει το δρόμο του*, του *Βιβλίου του Μαθητή*), με το βυζαντινό Άγιο Βασίλειο από την Καππαδοκία, που αναφέρεται στα κάλαντα και εικονίζεται στο έργο του Καρδαμάκη. Μέσα από την αναζήτηση και άλλων απεικονίσεων του Αγίου Βασιλείου στη βυζαντινή τέχνη (συνηθισμένη είναι η παράσταση των *Τριών Ιεραρχών*), οι μαθητές μπορούν να αναγνωρίσουν την ασκητική του εμφάνιση, τα ιερατικά του ενδύματα, τη σκουρόχρωμη γενειάδα κλπ. και να κάνουν συγκρίσεις με το συνηθισμένο «δυτικό» Αϊ-Βασίλη. (Περισσότερες πληροφορίες για το βυζαντινό Αϊ-Βασίλη βλ. Α. Μαρίνη, *Ο Αϊ-Βασίλης και η Βασιλόπιτα*, Ακρίτας, Αθήνα 1998).

Ἦρθε η πασχαλιά

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Ο εκπαιδευτικός προσανατολίζει τους μαθητές στην αναζήτηση της φράσης του ποιήματος, η οποία αποτελεί το μήνυμα – άγγελμα της γιορτής («Ἦρθε η πασχαλιά»). Εντοπίζεται η επαναλαμβανόμενη φράση και με βάση αυτή κάθε μαθητής μπορεί να προχωρήσει σε προσωπική αναδημιουργία του ποιήματος.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Οι μαθητές αναζητούν εικονογραφίες (κάρτες, πίνακες ζωγραφικής, φωτογραφίες από περιοδικά κλπ.) σχετικές με το θέμα. Με αφορμή επίσης τον πίνακα ζωγραφικής που συνοδεύει το ποίημα, ο εκπαιδευτικός μπορεί να σχεδιάσει μια δραστηριότητα σχετικά με το θέμα του Πάσχα στη νεοελληνική τέχνη προχωρώντας σε απλές συγκρίσεις στυλιστικές και τεχνικές, ανάλογα με το δημιουργό και την εποχή.

Το λαγουδάκι της Λαμπρής

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Ο εκπαιδευτικός ξαναδιαβάζει την ιστορία και σταματά στο σημείο «Κατά το σούρουπο...». Καλεί τους μαθητές να συνεχίσουν την αφήγηση προσθέτοντας ένα δικό τους νέο στοιχείο / εμπόδιο, το οποίο μπορεί να αλλάξει τη ροή της ιστορίας, π.χ. η παρεμβολή της λέξης «όμως» μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να συνεχίσουν την αφήγηση.

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Οι μαθητές δημιουργούν τα δικά τους καλαθάκια και λαγουδάκια.

Ο Χριστός και τα πουλιά

Ένα είδος λαϊκών παραδόσεων (θρύλων), οι λεγόμενες αιτιολογικές, δίνουν μια εξήγηση για τη δημιουργία του ενός ή του άλλου φυσικού φαινομένου. Άλλοτε η ερμηνεία που δίνουν είναι σοβαρή κι άλλοτε αστεία.

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Λαϊκός Πολιτισμός): Δημιουργική αφήγηση: ο εκπαιδευτικός δίνει στα παιδιά ημιτελείς ιστορίες (π.χ. γιατί η μέλισσα είναι εργατική ή γιατί ο Μάρτης πότε κλαίει πότε γελάει) για να μαντέψουν το τέλος, δίνοντας τη δική τους εκδοχή. Στη συνέχεια ανατρέχουν στην αντίστοιχη αιτιολογική παράδοση όπως αναφέρεται σε λαογραφικές συλλογές (π.χ. Ν. Γ. Πολίτης, *Παραδόσεις*, Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, *Λαϊκοί θρύλοι και παραδόσεις για παιδιά*).

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Περιβάλλον): Οι μαθητές μπορούν να αναζητήσουν τα κυριότερα είδη πουλιών της ελληνικής πανίδας (σύμφωνα με στοιχεία του National Geographic στη χώρα μας υπάρχουν 422 είδη

πουλιών), να συγκεντρώσουν πληροφορίες για τη μορφή, τα χρώματα και τις συνήθειές τους. Μπορούν επίσης να έρθουν σε επαφή με ένα φορέα που προστατεύει τα πουλιά (π.χ. WWF Ελλάς [www.wwf.gr], Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία [www.ornithologiki.gr]).

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ασπρογάλανο πανί

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Ιστορία): Το κείμενο μπορεί να αποτελέσει ερέθισμα για να αναζητήσουν τα παιδιά τις ιστορικές προϋποθέσεις δημιουργίας της ελληνικής σημαίας. Αναζητούν πληροφορίες σε σχετικά βιβλία, τα οποία βρίσκονται στη βιβλιοθήκη του σχολείου ή σε άλλες βιβλιοθήκες. Ενδεικτικά παραθέτουμε το βιβλίο του Ι. Κ. Μαζαράκη – Αινιάν *Σημαίες Ελευθερίας, Συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα 1996.

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Γεωγραφία, Κοινωνική Ζωή): Τα παιδιά χωρίζονται σε ομάδες και ασχολούνται με τις σημαίες άλλων κρατών. Διαπιστώνουν ομοιότητες και διαφορές, αναζητούν πιθανές εκδοχές για τα χρώματα που καθεμιά έχει. Ιδιαίτερες δυνατότητες και αφορμές δίνει η περίπτωση της ύπαρξης στην τάξη μαθητών άλλων εθνικοτήτων. Ο εκπαιδευτικός προκαλεί μια δημοκρατική συζήτηση για τα σύμβολα των άλλων χωρών και τη σημασία τους.

Η γιορτή του «Όχι»

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Ο εκπαιδευτικός μπορεί να εμπλουτίσει τη δραστηριότητα με τις αφίσες παρουσιάζοντας στα παιδιά κι άλλες παρόμοιες, όπως τις *Ηρωίδες του 1940*, *Νίκη – Ελευθερία* κ.ά. Η αφίσα έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διατήρηση του φρονήματος των Ελλήνων κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο, γιατί αποτελούσε ένα μαζικό μέσο επικοινωνίας σε μια εποχή που τα εικονιστικά μέσα περιοριζόνταν μόνο στον κινηματογράφο, τις εφημερίδες και τα περιοδικά και η εκτυπωτική τεχνολογία καθιστούσε ακριβή την έγχρωμη αναπαραγωγή της εικόνας. Το ελληνικό κράτος ανέθεσε το χειμώνα του 1940 στο εργαστήριο χαρακτικής του Γ. Κεφαλληνού στη Σχολή Καλών Τεχνών το σχεδιασμό λιθογραφημένων αφισών, με σκοπό την εμπύχωση των στρατιωτών και του άμαχου πληθυσμού. Ο Κεφαλληνός με τους μαθητές του επέλεξε τα θέματα με βάση φράσεις που κατά κόρον επαναλάμβαναν οι εφημερίδες της εποχής και εύληπτες εικόνες, που απέδιδαν άμεσα το γραπτό μήνυμα.

(Περισσότερες πληροφορίες για τις αφίσες αυτές και τις αναπαραγωγές τους βλ. Χ. Χρήστου, *Νεοελληνική Χαρακτική*, ό.π., σ. 162 – 165, 253 – 254 και *Ελληνικές Αφίσες*, ό.π.). Ο εκπαιδευτικός εντοπίζει το ενδιαφέρον των μαθητών στην πολυτροπική σύνδεση εικονιστικού και γραπτού μηνύματος και κυρίως στη σημασία της ύπαρξης ενός συνοπτικού κειμένου, στη διαφορετική σημασία που παίρνει το γραπτό μήνυμα της αφίσας όταν γραφτεί πάνω ή κάτω από την εικόνα και στο ρόλο της γραμματοσειράς. Στη συνέχεια οι μαθητές κατά ομάδες κατασκευάζουν τις δικές τους αφίσες και ακολουθεί συζήτηση για το αν ανταποκρίνονται στον επικοινωνιακό τους στόχο. Η σχολική γιορτή μπορεί να λάβει διαφορετικό χαρακτήρα όταν οι αφίσες των παιδιών στολίσουν την αίθουσα αντί των συνηθισμένων αφισών του εμπορίου.

Τα ελληνάκια

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Ιστορία): Ο προσδιορισμός του ιστορικού γεγονότος από τους μαθητές αλλά και η αναζήτηση άλλων γεγονότων, στα οποία οι Έλληνες αντέδρασαν σε καταστάσεις καταπίεσης και ξενοκρατίας, είναι ένα θέμα που μπορεί να αναδυθεί μέσα από το συγκεκριμένο απόσπασμα. Το κείμενο ενδείκνυται για την ανάδειξη πληροφοριών ιστορικού περιεχομένου αλλά και κοινωνικών συνθηκών, ενδυμασίας κ.ά. άλλης εποχής. Ανάλογα με τα ενδιαφέροντα των μαθητών, αλλά και την περιοχή τους, μπορεί να σχεδιαστεί ένα project με θέμα π.χ. τα μουσικά όργανα, το γάμο, την ενδυμασία, τις συνήθειες της ιστορικής περιόδου στην οποία αναφέρεται το κείμενο ή σε πιο πρόσφατη χρονική περίοδο, π.χ. στον καιρό του παππού.

Σχετικά με τη **ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**: Ο εκπαιδευτικός μπορεί να διαβάσει ολόκληρο το βιβλίο στα παιδιά και να εξηγήσει τον τρόπο εξαγωγής ενός χαρακτηριστικού αποσπάσματος. Η δραστηριότητα με το λαϊκό κέντημα που παρατίθεται στο *Βιβλίο του Μαθητή* αποτελεί έναυσμα για συζήτηση σχετικά με τις πιθανές πηγές έμπνευσης του συγγραφέα. Τα παιδιά παρακινούνται να «αφηγηθούν» κι αυτά τη δική τους ιστορία παρατηρώντας το κέντημα, πλάθοντας τους βασικούς ήρωες, τη δράση, το χαρακτήρα, τα αισθήματά τους κλπ. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να πραγματοποιήσει τη δραστηριότητα αυτή σε ένα Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, εφόσον υπάρχει η δυνατότητα μιας τέτοιας επίσκεψης.

Ο αγωνιστής με την πένα

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ** και τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Ιστορία): Τα επαναστατικά γεγονότα του '21 αποτέλεσαν την αφορμή για ποικίλες εικαστικές δημιουργίες σε συγχρονικό και διαχρονικό επίπεδο. Πολλοί καλλιτέχνες, ανάλογα με το τεχνοτροπικό τους ύφος και τις κοινωνικές και πολιτισμικές τους καταβολές, φιλοτέχνησαν διάφορες πτυχές του αγώνα. Ο εκπαιδευτικός προτείνει στην τάξη μια δραστηριότητα συλλογής χαρακτηριστικών έργων ζωγραφικής με θέμα την επανάσταση. Οι μαθητές αναζητούν σε βιβλία ή λευκώματα σχετικούς πίνακες και προσπαθούν να τους ταξινομήσουν θεματικά (μάχες, γεγονότα, σκηνές καθημερινής ζωής κλπ.). Το υλικό που θα συλλεχθεί μπορεί να σχολιαστεί από τους μαθητές και να στολίσει την τάξη ή να εκτεθεί στη γιορτή της 25^{ης} Μαρτίου.

Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΜΑΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Ο Μέγας Αλέξανδρος και το Καταραμένο φίδι

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Λαογραφία): Το θέατρο σκιών είναι μια λαϊκή τέχνη με πανάρχαιες ρίζες και παγκόσμια διάδοση. Πρόκειται για θέαμα λιτό και ταυτόχρονα πολυδιάστατο, που συνδυάζει το λόγο, την κίνηση, τη μουσική, το τραγούδι, διάφορες τεχνικές κατασκευής και χειρισμού της φιγούρας, καθώς και εικονιστικά ευρήματα και φωτιστικά εφέ. Στηρίζεται τόσο στην παράδοση, που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά, όσο και στον αυτοσχεδιασμό του καραγκιοζοπαίκτη στη δημιουργική επικοινωνία του με το εκάστοτε κοινό του. Ο ελληνικός Καραγκιόζης, ο οποίος κατάγεται από τον Οθωμανό πρόγονό του Karagoz, συνδέθηκε με τον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό και αποτέλεσε από το 19^ο αι. κ.ε. ένα θέαμα ολότελα διαφορετικό από τον πρόγονό του, αφομοιώνοντας θέματα της καθημερινής ζωής, διατηρώντας όμως αναλλοίωτες τις σκηνικές και αφηγηματικές του συμβάσεις. Ο Καραγκιόζης είναι ένας αγαπημένος ήρωας μικρών και μεγάλων, με την ξυπολησιά και τη φτώχεια του, αιώνια πεινασμένος αλλά πάντα έτοιμος να διακωμωδήσει και να ελέγξει την ελληνική κοινωνία. (Περισσότερες πληροφορίες για τον ελληνικό Καραγκιόζη βλ. ενδεικτικά Αυγούλη Μ., Δάφνη Ε., Δάφνη Ν., Πολυζών Β., *Το Θέατρο Σκιών*, Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα 1996).

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει μια επίσκεψη της τάξης στο Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης της Αθήνας ή στο Σπαθάρειο Μουσείο ή, αν αυτό δεν είναι δυνατό, να προσκαλέσει έναν καραγκιοζοπαίκτη στο σχολείο για να

δώσει μια παράσταση. Στη συνέχεια τα παιδιά μπορούν να πάνε πίσω από τον μπερντέ και να γνωρίσουν τον καραγκιοζοπαίκτη και τα μυστικά της τέχνης του. Στο σχολείο τα παιδιά μπορούν επίσης να ακούσουν μια κασέτα με μια ηχογραφημένη παράσταση, να κατασκευάσουν φιγούρες και να στήσουν τη δική τους παράσταση.

Παροιμίες - γλωσσοδέτες

Προτάσεις για τη **διδακτική προσέγγιση** των παροιμιών: α) Κατανόηση των συμβολισμών που μεταφέρουν οι παροιμίες:

- Επιλέγουμε τις λέξεις: «γάιδαρος», «μήλο», «βροχή», «αλεπού» και αναθέτουμε στα παιδιά να βρουν κι άλλες παροιμίες με αυτές (π.χ. «ένα μήλο την ημέρα, το γιατρό τον κάνει πέρα», «αν ρίξει ο Απρίλης δυο νερά κι ο Μάης άλλο ένα, χαρά σ' εκείνο το ζευγά που 'χει πολλά σπαρμένα» κλπ.).
- Ο εκπαιδευτικός μπορεί να διαβάσει το μύθο που αποδεικνύει γιατί το αλεπουδάκι είναι πιο έξυπνο από τη μαμά του (βλ. Γ. Α. Μέγας, *Ελληνικά Παραμύθια*, Εστία, Αθήναι 1979³, σ. 16 - 17).

β) Σχέση της παροιμίας με την πραγματικότητα:

Οι άνθρωποι παλαιότερα ζούσαν πιο κοντά στη φύση. Πώς φαίνεται αυτό στα παραπάνω κείμενα; Πώς έχει διαμορφωθεί η σχέση του ανθρώπου με τη φύση στις μέρες μας;

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Περιβάλλον): Μπορεί να οργανωθεί στην τάξη μία δραστηριότητα σχετικά με την αλεπού. Τα παιδιά επισκέπτονται το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Γουλανδρή (www.gnhm.gr) ή ζητούν υλικό από κάποιο φορέα που προστατεύει τα ζώα. Με το υλικό που θα συγκεντρωθεί μπορεί να ετοιμαστεί ένα άλμπουμ για το οποίο θα εργαστεί ομαδικά η τάξη.

[Οι τηγανίτες του Τραγοπόδη]

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Λαογραφία): Ο εκπαιδευτικός διαβάζει ποιήματα που έχουν γραφτεί για τους καλικάντζαρους, π.χ. το ποίημα «Τα καλικαντζαράκια» του Γ. Κρόκου στο βιβλίο *Ανθολόγιο Χειμωνιάτικο* των Β. Δ. Αναγνωστόπουλου - Τ. Τσιλιμένη, Καστανιώτης, Αθήνα 1994 και προτρέπει τους μαθητές να δημιουργήσουν δικά τους ποιήματα. Μπορούν επίσης να ακούσουν το CD *Η αγέλαστη πολιτεία και οι καλικάντζαροι* του Χάρη και του Πάνου Κατσιμίχα (SONY MUSIC), που αποτελεί μελοποίηση του ομότιτλου βιβλίου τους (εικονογρ. Μαρουλάκης, Καστανιώτης, Αθήνα). Επίσης οι μαθητές ανατρέχουν σε διάφορες πηγές (βιβλία λαογραφίας - παπούδες

κλπ.) και συγκεντρώνουν στοιχεία και αφηγήσεις για την παράδοση, τα οποία επεξεργάζονται και συζητούν πάνω σ' αυτά. Επίσης φέρνουν στο σχολείο λογοτεχνικά βιβλία με ιστορίες καλικάντζαρων. Συζητούν γι' αυτά και προχωρούν σε διαπιστώσεις-συγκρίσεις για τον τρόπο γραφής των συγγραφέων ανά χρονική περίοδο.

Χελιδόνισμα

Στη διάρκεια του χρόνου τα παιδιά τραγουδούν πολλά ευχαιτικά τραγούδια, όπως τα κάλαντα των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς, των Φώτων αλλά και τα χελιδονίσματα και τα τραγούδια της Περπερούνας. Στα παιδικά τραγούδια της λαϊκής παράδοσης ιδιαίτερη σημασία έχει η ομοιοκαταληξία – ομοηχία, καθώς τα παιδιά προτιμούν τον ήχο από το νόημα.

Σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ**: Μέσα από τη συγκέντρωση παιδικών τραγουδιών της παράδοσης, οι μαθητές μπορούν να παίξουν με τους ήχους και να εξοικειωθούν με τα γράμματα και τις συλλαβές (π.χ. «τα, ρι, ρι, ριρίστετο / κι όλοι τραγουδήστε το / κι όλοι πέστε του να ζει / τον τατά του να χαρεί / και τη μάνα του μαζί»).

Σχετικά με το **ΘΕΑΤΡΟ**: Σε συνδυασμό με την πρώτη δραστηριότητα, οι μαθητές μπορούν ν' αναπαραστήσουν το σχετικό έθιμο μέσα στην τάξη δημιουργώντας με πρόχειρα υλικά το σκηνικό χώρο και κατανέμοντας τους ρόλους με τη συμμετοχή όλων. Μερικά παιδιά παριστάνουν τα χελιδόνια, άλλα τον ήλιο που έρχεται με την άνοιξη και άλλα τους ψύλλους και τους κοριοούς που είναι κρυμμένοι μέσα στο σπίτι.

Τα δύο αδέρφια

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Λαογραφία): α) Το παραμύθι αυτό μπορεί να βοηθήσει τον εκπαιδευτικό να εξηγήσει στα παιδιά την ιδιαίτερη σημασία του σιταριού – ψωμιού στη ζωή του ανθρώπου, να περιγράψει τη διαδικασία παραγωγής (από το σιτάρι στο ψωμί) στην παραδοσιακή και τη σύγχρονη κοινωνία και να διερευνήσει με τους μαθητές τη θέση του ψωμιού στη χριστιανική λατρεία και τα εορταστικά έθιμα (χριστόψωμα, λαμπροκουλούρες κλπ.), τη λαϊκή λογοτεχνία και ευρύτερα στο λαϊκό πολιτισμό. Παραδείγματα:

Παροιμίες: *κερδίζω το ψωμί μου (= κερδίζω τη ζωή μου), ό,τι σπείρεις θα θερίσεις, πλούτος μέσα στη φαμέλια είναι το ψωμί και γέλια, όλα 'ναι φάδια της κοιλιάς και το ψωμί στημόνι.*

Αινίγματα: *απ' τη γη χρυσάφι βγαίνει, στο στομάχι κατεβαίνει* (= το σιτάρι που γίνεται ψωμί).

Παιδικά τραγούδια:

*Βρέχει βρέχει και χιονίζει
Κι η γιαγιά μου κοσκινίζει
Μια κουλούρα να μου κάνει
Να 'χει πάνω και σουσάμι...*

β) Ο εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει επίσκεψη της τάξης στο κοντινότερο Λαογραφικό Μουσείο. Εκεί μπορεί να δείξει στους μαθητές τα αγροτικά εργαλεία και τις χρήσεις τους, καθώς και το σχετικό φωτογραφικό υλικό, ώστε να αναπαρασταθεί η διαδικασία παραγωγής του ψωμιού. Πληροφορίες μπορούν να αντληθούν και από το Μουσείο του Ψωμιού της Αμφίκλειας. Στη συνέχεια τα παιδιά μπορούν να πλάσουν και να στολίσουν το δικό τους ψωμί ή γλύκισμα. Με σπόρους δημητριακών, ρύζι και μακαρόνια μπορούν επίσης να φτιάξουν το δικό τους χειροτέχνημα και να οργανώσουν μια έκθεση με αυτά στην τάξη.

Αινίγματα

Προτάσεις για τη **διδασκτική προσέγγιση** των αινιγμάτων: Κατανόηση της έννοιας της παραλλαγής και του συμβολισμού του αινίγματος. Επιλέγουμε το τέταρτο αίνιγμα. Δίνουμε μια σειρά παραλλαγές από διαφορετικές περιοχές που σημαίνουν το ίδιο πράγμα (κουτάλι στο στόμα): «γαϊδουρίτσα φορτωμένη σε σπηλίτσα πάει και μπαίνει» (Πελοπόννησος), «μια καμήλα φορτωμένη σε λιμάνι πάει ν' αράξει» (Ρόδος), «φοραδίτσα φορτωμένη σε καλή πορτίτσα μπαίνει» (Βόρεια Εύβοια), «φορτωμένο караβάκι στη σπηλιά πααίν' κι αράζει» (Μακεδονία). Ο εκπαιδευτικός εξηγεί ότι το αίνιγμα αλλάζει μορφή ταξιδεύοντας από στόμα σε στόμα και από τόπο σε τόπο.

Η ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΟΥ

Κύριε Ντεσιμπέλ ...

Σχετικά με τη **ΜΟΥΣΙΚΗ**: Το φαινόμενο της αυξομείωσης της έντασης του ήχου μπορεί να γίνει πιο κατανοητό στα παιδιά μέσα από τη μουσική. Επιλέγουμε ένα κλασικό μουσικό κομμάτι με εναλλαγές στην ένταση του ήχου. Στη μουσική η δυνατή ένταση ονομάζεται forte και η χαμηλή piano χωρίς να λείπουν και οι πολλές ενδιάμεσες διαβαθμίσεις (pianissimo: πολύ σιγανά και

απαλά, fortissimo: πολύ δυνατά, cresento: σταδιακή αύξηση της έντασης του ήχου κλπ.). Προτείνουμε την *πρώτη σκηνή* (moderato) από τη *Λίμνη των Κύκνων* του Π. Ι. Τσαϊκόφσκι (1840 – 1893 / Σουίτα Μπαλέτου, ορ. 20, προτεινόμενο CD, Pyotr Ilich Tchaikovsky, στη σειρά *Η Μεγάλη Μουσική Βήμα προς Βήμα*, 1994). Εξηγούμε στα παιδιά ότι το μουσικό κομμάτι που θα ακούσουν γράφτηκε για να συνοδεύσει παράσταση μπαλέτου, με θέμα το παραμύθι της όμορφης πριγκίπισσας Οντέτ, η οποία κάθε μέρα μεταμορφώνεται σε κύκνο και παίρνει ανθρώπινη μορφή μόνο το βράδυ, οπότε συναντάει τον αγαπημένο της πρίγκιπα Ζίγκφριντ. Μετά από πολλές περιπέτειες η πριγκίπισσα πεθαίνει και ο πρίγκιπας χάνεται μαζί της στα νερά της λίμνης. Στο πρώτο αυτό κομμάτι που θα ακούσουν τα παιδιά κυριαρχεί το βασικό μουσικό θέμα του έργου (λαϊμοτίφ), που είναι ο χορός των κύκνων. Αρχικά το θέμα ακούγεται σε χαμηλή ένταση (piano). Στη συνέχεια οι αυξομειώσεις που ακολουθούν προκαλούν τους μαθητές σε συζήτηση και έκφραση των συναισθημάτων τους.

Η ηλεκτρική σκούπα και η λαχτάρα των δύο φίλων

Σχετικά με τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**: Ο εκπαιδευτικός μπορεί να οργανώσει στην τάξη μια δραστηριότητα κατασκευής ηλεκτρικών ή φανταστικών συσκευών με άχρηστα υλικά. Για το σκοπό αυτό παρουσιάζει στα παιδιά παραδείγματα έργων τέχνης, για τα οποία οι καλλιτέχνες χρησιμοποίησαν ως πρώτη ύλη διάφορα εξαρτήματα μηχανών. Οι καλλιτεχνικοί πειραματισμοί αυτού του είδους έχουν αφετηρία τα μοντερνιστικά κινήματα του 20^{ου} αιώνα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το έργο *Μπαλούμπα αριθ. 3*, του Τζ. Τινγκελί (1961, Μουσείο Λουδοβίκου, Κολωνία, στο: Α. Χαραλαμπίδης, *Η τέχνη του εικοστού αιώνα*, ό.π. τ. III, σ. 214), το οποίο ο καλλιτέχνης κατασκεύασε από άχρηστα κομμάτια ηλεκτρικών μηχανών. Οι μαθητές κατόπιν χωρίζονται σε ομάδες και με διάφορα άχρηστα υλικά μηχανών που έφεραν από το σπίτι τους προχωρούν στην κατασκευή ηλεκτρικής σκούπας ή άλλων φανταστικών συσκευών. Αντιλαμβάνονται έτσι την αξία και το ρόλο της φαντασίας, της ανακύκλωσης στοιχείων του τεχνολογικού πολιτισμού μας και της μετατροπής τους σε έργα τέχνης.

Ο υπολογιστής μου

Με την προϋπόθεση ότι το σχολείο διαθέτει εργαστήριο πληροφορικής, ο εκπαιδευτικός οργανώνει απλές και ευχάριστες δραστηριότητες που θα συνδέσουν τη λογοτεχνία με άλλες τέχνες.

Μια απλή δραστηριότητα είναι η πρόσβαση σε διάφορες ιστοσελίδες από όπου τα παιδιά μπορούν να προσπελάσουν παιδικά λογοτεχνικά βιβλία, να πληροφορηθούν για εκδηλώσεις και για νέες εκδόσεις. Ενδεικτικές ιστοσελίδες είναι του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου, www.ekebi.gr, αλλά και των διαφόρων εκδοτικών οίκων. Οι μαθητές μπορούν να μάθουν τη διαδικασία αναζήτησης τίτλων ή θεμάτων και μαζί με το δάσκαλο να οργανώσουν διάφορες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα τη συγκέντρωση τίτλων λογοτεχνικών βιβλίων με θέμα το δέντρο ή τη θάλασσα κλπ.

Πλούσιο εικονογραφικό υλικό μπορεί να αντληθεί μέσα από τις ιστοσελίδες των ελληνικών και ξένων πινακοθηκών και μουσείων. Ενδεικτικά παραθέτουμε τις ιστοσελίδες: www.culture.gr/2/21/toc/museums_gr.html (Υπουργείο Πολιτισμού με όλες τις διευθύνσεις Μουσείων στην Ελλάδα), www.benaki.gr (Μουσείο Μπενάκη), www.cycladic-m.gr (Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης), www.greekstatemuseum.com (Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης), www.frissirasmuseum.com (Μουσείο Φρυσίρα Αθήνας). Επίσης κάποιες ιστοσελίδες ξένων Μουσείων και φορέων, όπως www.metmuseum.org/home.asp (Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης), www.louvre.fr (Μουσείο του Λούβρου), www.thebritishmuseum.ac.uk (Βρετανικό Μουσείο), www.artonline.it και www.arthistory.net (πλήθος ζωγραφικών έργων από την παγκόσμια ιστορία της τέχνης).

Ειδικότερα, όσον αφορά τη σχέση του υπολογιστή με το λογοτεχνικό κείμενο, παρουσιάζει ενδιαφέρον η δυνατότητα για πολυτροπικές αλλαγές της γραπτής μορφής του. Ο εκπαιδευτικός πληκτρολογεί το ποίημα *Ο Υπολογιστής μου* ή κάποιο άλλο λογοτεχνικό κείμενο στον απλό κειμενογράφο του Word. Μαζί με τους μαθητές διαμορφώνει τα στοιχεία του κειμένου σε διάφορες παραλλαγές. Ακολουθεί συζήτηση για το ρόλο αυτών των εξωγλωσσικών στοιχείων στο ίδιο το νόημα του κειμένου. Οι μαθητές μπορούν να διαπιστώσουν ότι οι «παιχνιδιάρικες» γραμματοσειρές, όπως η Comic Sans MS, δίνουν πιο ανάλαφρο τόνο στην ανάγνωση και προδιαθέτουν για πιο ευχάριστη προσπέλαση στο νόημά του. Αντίθετα οι πιο «σοβαρές» γραμματοσειρές, όπως η Times New Roman, «βαραίνουν» την ανάγνωση του κειμένου. Με τον ίδιο τρόπο οι μαθητές μπορούν να πειραματιστούν με το χρωματισμό της γραμματοσειράς, το μέγεθος των γραμμάτων, τις υπογραμμίσεις, την πλάγια ή

έντονη γραφή και τη στοίχιση του κειμένου στη σελίδα. Κατόπιν μπορούν να επιλέξουν τη δική τους μορφική εκδοχή του ποιήματος και να τη συνθέσουν με τη βοήθεια του δασκάλου. (Για τη χρήση του υπολογιστή από τα παιδιά βλ. ενδεικτικά Ρ. Μ. Μπιούνιν – Μ. Μ. Ενγκελάιτ, *Μαθαίνω να χρησιμοποιώ τον υπολογιστή*, τομ. α΄ - β΄, Πατάκης, Αθήνα 1996).

Ο Σαλίγκαρος βγαίνει αμαξάδα

Το κείμενο προσφέρεται για δραστηριότητες που σχετίζονται με την κυκλοφοριακή αγωγή. Μπορεί να οργανωθεί επίσκεψη σε ένα πάρκο κυκλοφοριακής αγωγής, όπου οι μαθητές θα «παίξουν» τους οδηγούς. Εάν δεν υπάρχει κοντά στο σχολείο πάρκο κυκλοφοριακής αγωγής, τότε μπορεί με απλά μέσα να διαμορφωθεί ένα παρόμοιο στην αυλή του σχολείου.

Τα σήματα οδικής κυκλοφορίας μπορούν να αποτελέσουν αφορμή για την οργάνωση δραστηριότητας σχετικά με τη **ΓΛΩΣΣΑ** και τα **ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ**. Οι μαθητές προσεγγίζουν τα σήματα ως εικονομηνύματα που παραπέμπουν από την εικόνα στο λόγο. Προσπαθούν ν΄ ανακαλύψουν και να ερμηνεύσουν το νόημα διαφόρων σημάτων κατανοώντας τη σημασία που έχει η σαφήνεια του εικονιστικού μηνύματος στη μεταγραφή του σε λεκτικό περιεχόμενο. Κατασκευάζουν στη συνέχεια τα δικά τους σήματα και οργανώνουν διάφορα παιχνίδια κυκλοφοριακής αγωγής με αυτά.

Το ρολόι της Μάρως

Τα παιδιά μπορούν να ασκηθούν στην εκμάθηση της ώρας με τη βοήθεια ρολογιού - παιχνιδιού του εμπορίου ή επιτραπέζιας ή χάρτινης κατασκευής μεγάλου μεγέθους.

Σχετικά με τη **ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ** (Λαογραφία): Οι μαθητές παίζουν το παραδοσιακό παιχνίδι «ο ρολογάς». Ασκούνται σε λέξεις όπως «ακριβώς», «και», «πάρ» κλπ. και γνωρίζουν παιχνίδια άλλης εποχής. Τρόπος παιχνιδιού: Ένα παιδί είναι ο ρολογάς (δηλαδή η «μάννα») και στέκεται με την πλάτη απέναντι από τα άλλα παιδιά. Η ομάδα των παιδιών ρωτάει το ρολογά: «ρολογά, ρολογά τι ώρα είναι;» κι εκείνος απαντά π.χ. «ένα βήμα μπρος» ή «δύο βήματα πίσω» κ.ο.κ.. Ο πρώτος που θα καταφέρει να πλησιάσει και να αγγίξει το ρολογά παίρνει τη θέση του. Και το παιχνίδι επαναλαμβάνεται.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Οι βιβλιογραφικές προτάσεις που ακολουθούν αφορούν την ενημέρωση των εκπαιδευτικών για την παιδική λογοτεχνία· ενημέρωση σε ιστορικό, θεωρητικό επίπεδο, καθώς και σε μεθοδολογικές προσεγγίσεις και εφαρμογές. Επίσης αναφέρονται σε βιβλία που δίνουν ιδέες για διοργάνωση δραστηριοτήτων με αφορμή τα λογοτεχνικά κείμενα και για καλλιέργεια της φιλιαναγνωσίας με ευχάριστη μορφή.

- Αυδίκος Ε., *Μια φορά κι έναν καιρό... αλλά...μπορεί να γίνει και τώρα. Η εκπαίδευση ως χώρος διαμόρφωσης παραμυθάδων*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.
- Fijalkow J., *Κακοί αναγνώστες. Γιατί;* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999³.
- Ακριτόπουλος Α., *Άρθρα και μελετήματα για την παιδική λογοτεχνία*, Κουκουλής, Θεσσαλονίκη 2002².
- Αναγνωστόπουλος Β. Δ. - Φωτάκης Κ., *Λεξικό συγγραφέων*, Πατάκης, Αθήνα 2000.
- Αναγνωστόπουλος Β. Δ., *Γλώσσα και λογοτεχνία*, Καστανιώτης, Αθήνα 2003.
- Αναγνωστόπουλος Β. Δ., *Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-80*, Αθήνα 1986⁵.
- Αναγνωστόπουλος Β. Δ., *Τέχνη και Τεχνική του Παραμυθιού*, Καστανιώτης, Αθήνα 1997.
- Αναγνωστοπούλου Δ., *Λογοτεχνική πρόσληψη*, Πατάκης, Αθήνα 2002.
- Ανωγειανάκης Φ., *Ελληνικά Λαϊκά Μουσικά Όργανα*, Μέλισσα, Αθήνα 1991.
- Αυγούλη Μ., Δάφνη Ε., Δάφνη Ν., Πολυζώνη Β., *Το Θέατρο Σκιών*, Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα 1996.
- Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο*, επιμ. Αποστολίδου Β., Καπλάνη Β., Χοντολίδου Ε., Τυπωθήτω / Δαρδανός, Αθήνα 2000.
- Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας, Θεωρητικές και διδακτικές προσεγγίσεις στην παιδική λογοτεχνία*, τ. 9, Βιβλιογονία, Αθήνα 1994.
- Ζερβού Α., *Στη χώρα των θαυμάτων*, Πατάκης, Αθήνα 1997.
- Η βιβλιοθήκη και το βιβλίο στην εκπαίδευση*, ΕΚΕΒΙ, Αθήνα 1998.
- Η διδακτική της λογοτεχνίας*, πρακτικά σεμιναρίου, Πατάκης, Αθήνα 1992.
- Καλλέργης Η., *Προσεγγίσεις στην παιδική λογοτεχνία*, Καστανιώτης, Αθήνα 1995.

- Καλογήρου Τ., *Τέρψεις και ημέρες ανάγνωσης*, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα 1999.
- Κανατσούλη Μ., *Αμφίσημα της παιδικής λογοτεχνίας*, Σύγχρονοι Ορίζοντες, Θεσσαλονίκη 2002.
- Καπλάνογλου Μ., *Παραμύθι και Αφήγηση στην Ελλάδα. Μια παλιά τέχνη σε μια νέα εποχή*, Πατάκης, Αθήνα 2002.
- Καπλάνογλου Μ., *Λαϊκά παραμύθια και παραμυθάδες από τη Μικρά Ασία. Το μαγικό δαχτυλίδι*, Ι.Μ.Ε., Αθήνα.
- Καρακίτσιος Α., *Σύγχρονη παιδική ποίηση*, Σύγχρονοι Ορίζοντες, Θεσσαλονίκη 2002.
- Κατσίκη - Γκίβαλου Α., *Το θαυμαστό ταξίδι. Μελέτες για την παιδική λογοτεχνία*, Πατάκης, Αθήνα 1996.
- Κοταρίδης Ν., Μάνθος Α., *Φιγούρες και σκηνικά του θεάτρου Σκιών*, Δήμος Νέας Σμύρνης – Πάντειο Πανεπιστήμιο, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002.
- Λαϊκά παραμύθια και παραμυθάδες της Λέρου*, Δημοτικό Σχολείο Αγίας Μαρίνας Λέρου, Λέρος 2004.
- Λογοτεχνία και εκπαίδευση*, επιμ. Αποστολίδου Β. , Χοντολίδου Ε., Τυπωθήτω / Δαρδανός, Αθήνα 1999.
- Λουκάτος Δ. Σ., *Νεοελληνικοί Παροιμιόμυθοι*, Αθήνα 1978.
- Μαλαφάντης Κ., *Η παιδαγωγική του νεοελληνικού διαφωτισμού*, Πορεία, Αθήνα 2001.
- Μαστρομιχαλάκη Θ. Α., *Πάσχα Ελληνικό*, Ακρίτας, Αθήνα 2001³.
- Ματσαγγούρας Η., *Θεωρία λογοτεχνίας. Η σχολική τάξη. Χώρος – Ομάδα- Πειθαρχία - Μέθοδος*, Αθήνα 2000² .
- Μέγας Γ. Α., *Ελληνικά Παραμύθια*, τ. 2, Εστία, Αθήνα 1978 (α΄ εκδ. 1927).
- Μερακλής Μ. Γ., *Παιδαγωγικά της λαογραφίας*, Ιωλκός, Αθήνα 2001.
- Μπαλάσκας Κ., *Λογοτεχνία και παιδεία*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1985.
- Μυστακίδου Α., *Karagoz. Το θέατρο σκιών στην Ελλάδα και στην Τουρκία*, Ερμής, Αθήνα 1982.
- Οικονομίδου Σ., *Χίλιες και μία ανατροπές*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.
- Παιδική λογοτεχνία (τομ. α΄- β΄)*, επιμ. Α. Κατσίκη - Γκίβαλου, Καστανιώτης, Αθήνα 1993/1994.
- Παπαθανασίου Α., Μπασκλαβάνη Ο., *Θεατροπαιχνίδια*, Κέδρος, Αθήνα 2001.
- Πενάκ Ν., *Σαν ένα μυθιστόρημα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999.
- Ποσλάνιεκ Κ., *Να δώσουμε στα παιδιά την όρεξη για διάβασμα*, Καστανιώτης,

Αθήνα 1992.

Πούχνερ Β., Η μαγεία των σκιών. Μικρό εγχειρίδιο του Καραγκιόζη, στο *Ελληνικό Θέατρο Σκιών, φιγούρες από φως και ιστορία*, ΕΛΙΑ – Πολιτιστική Ολυμπιάδα, Αθήνα 2004.

Ροντάρι Τζ., *Η γραμματική της φαντασίας*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.

Σακελαρίου Χ., *Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας*, Αθήνα 1997.

Σανταγκοστίνο Π., *Πώς να διηγούμαστε ένα παραμύθι και να επινοούμε άλλα εκατό*, μεταφρ. Ε. Γεωργιάδου, Καστανιώτης, Αθήνα 2003.

Σπανός Γ., *Διδακτική μεθοδολογία. Η διδακτική του ποιήματος*, τ. Α΄, Αθήνα 1996.

Σπινκ Τζ., *Τα παιδιά ως αναγνώστες*, Καστανιώτης, Αθήνα 1990.

Το νεοελληνικό λαϊκό παραμύθι, εισαγ. και επιμ. Χατζητάκη – Καψωμένου Χ., Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2002.

Το Σχολείο – Εργαστήρι Τέχνης και Δημιουργίας, Καλλιτεχνική Παιδαγωγική Ομάδα «Ελάτε να Παίξουμε», Α.Π.Θ. – Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ιδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], Θεσσαλονίκη 1998².

Τσενόγλου Ε., *Ο κύκλος του ψωμιού, εκπαιδευτικός φάκελος*, Εκπαιδευτικά προγράμματα Ιστορικού Μουσείου Κρήτης – Αγροτικού Μουσείου Πισκοπιανού, Ηράκλειο 1996.

Τσιλιμένη Τ., *Οι Μικρές Ιστορίες της εικοσαετίας 1970 – 1990. Γραμματολογική, Γλωσσική, Παιδαγωγική εξέταση*, Καστανιώτης, Αθήνα 2003.

Τσιλιμένη Τ., Ξάφη Α., *Λεξικό συγγραφέων για παιδιά (α΄ - β τεύχος)*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.

Τσίστλομπεργκερ Χ., *Τα παιδιά παίζουν παραμύθια*, Πατάκης, Αθήνα 1999.

Χαραλαμπόπουλος Α., - Χατζησαββίδης Σ., *Η διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας: θεωρία και πρακτική*, Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1997².

Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

www.ekebi.gr (Εθνικό Κέντρο Βιβλίου), www.cc.uoa.gr/ptde/epet/index.html (Βιβλιοπαρουσιάσεις), www.biblionet.gr, www.thegreekbooks.net (Αναζήτηση βιβλιογραφικών δεδομένων), <http://keimena.ece.uth.gr> (Ηλεκτρονικό περιοδικό για θέματα παιδικής λογοτεχνίας), www.komvos.edu.gr (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας), τα site εκδοτικών οίκων που μπορούν να αναζητηθούν στο www.ekebi.gr.

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.